

BAREEL

Dossier antiracisme

Februari 1996,
jaargang 15 nummer 60
Bareel is een driemaandelijks
tijdschrift over migranten,
uitgegeven door het Vlaams
Centrum Integratie Migranten vzw
v.u. Emiel Vervliet,
Dieseghemlei 104,
2640 Mortsel

De redactie

Emiel Vervliet, Ingrid Vanhoren, Elian Peytier, Marc Laquière, Francine Moonen, Marc Maes, Nadia Guerti, Franco De Gregorio, Koen Cooreman, Mohamed Ckakar, Frank Caestecker, Frieda Bex.

Werken nog mee aan dit nummer

Leona Maes, Jan Blommaert, Jef Verschueren, Bie Bosmans, Marc Vanden Bynde, Michiel Van de Voorde, Ruth Stokx, Johan Leman, Emiel Vervliet, Godelieve Van Geertruyen.

Eindredactie en lay-out

Frieda Bex.

Foto's en illustraties

Philip Boël, Paul Van Wouwe, Godelieve Van Geertruyen.

Druk

De Wriker, Partiotenstraat 29 in 2600 Berchem.

Redactie en administratie

Bareel, Gaucheretstraat 164, 1030 Brussel.

Tel. 02/201.03.00

Fax 02/201.03.39

Losnummer 95 BEF incl. verzending.

ISSN 0773-5618

Editoriaal

U houdt - na enige maanden niets van ons gehoord te hebben - het laatste nummer van Bareel in uw handen.

In de loop van vorig werkjaar gaf het VCIM een groep studenten sociale wetenschappen aan de UIA de opdracht dit tijdschrift, Bareel, onder de loop te nemen. Zij deden dit door middel van een lezersenquête, verschenen in nummer 58 van januari 1995, gevolgd door een persoonlijke bevraging van enkele tientallen abonnees. Uit dit onderzoek blijkt dat Bareel drie duidelijk onderscheiden groepen lezers heeft, elk met hun eigen wensen en interesses. De onderzoeksgroep stelt dan ook voor te diversifiëren in het publicatie-aanbod, o.m. door van de Bareel-dossiers een zelfstandige publicatie te maken.

Dit werd intussen grondig besproken.

Bareel in zijn huidige opzet verdwijnt dus. Maar we laten u niet met lege handen achter. Integendeel. Het idee van de huidige Bareeldossiers blijft bewaard en wordt uitgebouwd in een nieuwe reeks themadossiers die Bareel zal opvolgen. Deze reeks gaat nog dit jaar van start, met een nieuwe naam en een nieuwe look.

1996 wordt een overgangsjaar. Dit jaar verschijnen, naast dit laatste nummer van Bareel, twee themadossiers. Vanaf 1997 telt een jaargang drie grondig uitgespitte dossiers, telkens over een thema dat ofwel brandend actueel is m.b.t. het migrantenthema, ofwel door zo'n dossier juist een duwtje in de rug krijgt.

Dit laatste nummer betekent dus geen afscheid. We willen, met onze nieuwe themadossiers, juist beter inspelen op uw vragen en verwachtingen.

Het VCIM

Ik was aan het slapen en ik ben wakker geworden Migrantenkinderen in het Buitengewoon Onderwijs

Doorverwezen worden naar het Buitengewoon Onderwijs zou geen probleem mogen zijn, maar een oplossing voor kinderen die moeilijk mee kunnen in het Gewone Onderwijs. Toch ervaren zeer veel migrantenouders zo'n doorverwijzing momenteel als een steeds dreigend gevaar, als een valstrik waar hun kinderen niet meer uitkomen. Hoe is het zover kunnen komen? Hoe komt het dat ouders met een cultuur die respect voor leerkrachten, schooldirecties en professionelen inhoudt, plotseling alle vertrouwen in PMS-medewerkers en scholen kwijt zijn?

Medewerkers van het Integratiecentrum De Fontein in Berchem werden in de vrouwenwerking herhaaldelijk geconfronteerd met de onrust die het doorverwijzen van kinderen naar het buitengewoon onderwijs veroorzaakt. Bijna elk gesprek in de vrouwenwerking draaide uit op problemen met het onderwijs van hun kinderen. Een typisch verhaal: de ouders worden naar school geroepen, soms volgt er een afspraak met het PMS. Zij horen dan ongeveer het volgende²: "deze school is niet goed voor uw kind, wij stellen een betere school voor". Dan wordt er een afspraak gemaakt om de school te bekijken. De ouders hebben het gevoel dat zij geen keuze hebben. Als het de eerste keer is dat dit in de familie gebeurt - iets wat stilaan zeldzaam wordt -, vertrouwen zij op de deskundigheid van school en PMS. Als het al een tweede of een derde kindje is dat wordt doorverwezen, is de paniek niet te beschrijven: "Ik dacht dat ik omviel".

Eind 1994 besloot De Fontein systematisch rond deze problematiek te werken, door

- individuele ouders te helpen door samen met hen alle stappen te zetten om tot een oplossing te komen.
- via allerlei kanalen een beter zicht op het probleem te krijgen. Dit artikel geeft de essentie weer van het dossier dat we zo samenstelden in september 1995.

Deze werking werd ondersteund door een werkgroep waarin jongemigranten, enkele mensen uit het onderwijs, vrijwilligers en vertegenwoordigers van VCIM en CBW zaten.

De verzamelde informatie

De ervaringen van 9 gezinnen vormen de harde kern van onze informatie. Deze betreft het doorverwijzen van 17 kinderen naar het buitengewoon onderwijs. Het grootste deel van onze kennis haalden we uit de concrete werking van het integratiecentrum. Daarnaast ondervroegen wij jonge migrantenvrouwen die hier hun studies hebben gedaan en trachtten wij alle partners (scholen, PMS-medewerkers) aan het woord te laten komen.

Het werd een verhaal van groeiend wantrouwen van ouders, van een dialoog met PMS-medewerkers die steeds moeilijker verloopt. Wij ondervonden aan den lijve de weerstand van mensen om zonder vooroordelen naar elkaar te luisteren; de moeilijkheid om langs weerskanten het onbegrip van de andere kant niet als moedwil in te schatten. De waarde van dit werk ligt niet zozeer in het cijfermateriaal - dat kan men ook elders vinden -, maar in de procesbeschrijving. Vandaar de titel van dit werk. Hij werd rechtstreeks ontleend aan een vrouw die hier hulp kwam vragen: zij vertrouwde ten volle op de deskundigheid van school en PMS en had, toen zij bij ons kwam, het gevoel dat zij totaal weerloos in een situatie vastrecht gekomen die gevaarlijk was voor haar kinderen.

Informatie uit hulpverlening en interviews

Ouders weten niet waar het om gaat. De verhalen die wij in de vrouwenwerking hoorden, deden ons vermoeden dat er iets niet klopte met de commu-

nicatie tussen het PMS en de ouders. Onze Marokkaanse collega was bereid om bij enkele gezinnen te peilen hoe de boodschap van het PMS bij hen overgekomen was. Zij bezocht 4 gezinnen waarvan in totaal 7 kinderen naar het Buitengewoon Onderwijs doorverwezen werden. De interviews bevestigden dat er iets fundamenteel fout zat in het overkomen van de boodschap van school en PMS.

Ouders kennen het Belgische onderwijssysteem niet

Zij stelde vast dat ouders soms totaal geen notie hebben van ons onderwijssysteem. Begrippen als buitengewoon, speciaal, bijzonder hebben in verband met onderwijs dan ook geen vaste betekenis. 'Bijzonder Onderwijs' kan net zo goed onderwijs zijn voor zeer begaafde kinderen.

Slechts in één van de vier gezinnen begreep één van de ouders waar het om ging. In het eerste gezin begint de moeder pas nu, nadat haar zoon geconfronteerd werd met de gevolgen en de dochters er haar op wijzen, enig inzicht te krijgen in het nut van het onderwijs en het verschil tussen scholen. In het derde gezin heerst volkomen verwarring en paniek omdat de jongeren met verwijten komen. In het vierde gezin is men zich nog van niets bewust, het betrokken kind vindt het prettig dat de school zo gemakkelijk is. In het tweede gezin had de moeder reeds enige ervaring met de school en kon daarom effectief reageren. Toen haar dochter in het eerste leerjaar zat, werd ze zonder de moeder te verwittigen terug naar de derde kleuterklas gestuurd. Aan het

Inhoud	blz.
Editoriaal	2
Ik was aan het slapen en ik ben wakker geworden : migrantenkinderen in het Buitengewoon Onderwijs	3
Dossier antiracisme	7-26
Antiracisme als politiek vraagstuk	7
Migranten en huisvesting : geen probleem ?	10
Discriminatie op de werkvloer : twee stappen voorwaarts, een stap achterwaarts	12
'Het is de kleur van het hoofdje die telt' : discriminatie en racisme in het Vlaamse onderwijs	15
De racismewet : hoe bruikbaar in de strijd ?	19
De tocht is lang, de gids niet onervaren : de antiracismestrategie van het CGKR	23
Het VCIM en de integratiecentra in de strijd tegen (discriminatie en) racisme	25
Documentatie	25
Racisme is de belangrijkste vorm van onderdrukking in deze samenleving : Lida Van den Broek	27
Zij streeden voor 't vaderland	31
Aangekondigd	32

einde van dat schooljaar werd het meisje op basis van een test doorverwezen naar het buitengewoon onderwijs. De moeder vroeg aan de school om het kind gedurende een maand de kans te geven de les te volgen in het eerste leerjaar. Het eerste rapport was zeer goed. Het meisje zit nu in het tweede leerjaar.

Het meest schrijnende verhaal komt van een gezin waar 3 kinderen naar het Buitengewoon onderwijs doorverwezen werden. Eén van de kinderen, een meisje, volgde tot het derde leerjaar gewoon onderwijs. Toen kwam iemand met de moeder praten: "Wij willen uw dochter naar een school sturen waar gewerkt wordt met kleine groepen". Men wilde de dochter naar een internaat sturen, de ouders weigerden. Zij werd toen doorverwezen naar een school in de buurt. Het meisje kwam thuis met rare verhalen: "Mama, de kinderen in mijn school praten niet, maar ze doen wel van alles met hun handen". Op het einde van de week gaat het meisje naar de meester en vraagt hem iets. Deze was zeer verwonderd. Moeder moest weer een brief tekenen. Nu zit het meisje in het Buitengewoon onderwijs. Ze is 16 jaar.

Een ander schrijnend verhaal gaat over een jongen die veel geplaagd werd op school. Op de duur wou hij zelfs niet meer antwoorden. Toen hij in het derde leerjaar zat, zei de onderwijzer hem: "Als je niet beter je best gaat doen, moet je naar een andere school". De jongen wou niets liever. Hij begon zelfs te slapen in de klas. Toen hij dan ook een test moest doen, verknaalde hij die moedwillig. De PMS-medewerkster kwam bij deze familie op bezoek en vertelde de familie op zeer emotionele wijze dat de jongen helaas niet kon volgen op school en dat hij naar het buitengewoon onderwijs moest. Dit werd door de tolk lachend vertaald. De jongen volgde vanaf dan het buitengewoon onderwijs type 1 (licht mentaal gehandicapten). Nu vindt hij geen werk. Zijn ouders waren ervan overtuigd dat hij een zeer knappe leerling was: hij behaalde altijd zeer mooie punten op school. Zij verwachtten dan ook heel wat van hem en zijn zwaar teleurgesteld. Toen deze jongen naar het buitengewoon onderwijs verwezen werd, woonde het gezin 2 à 3 jaar in België.

De ouders hadden absoluut geen beeld van het onderwijs hier.

Ouders schatten het belang van het onderwijs niet altijd goed in
Het gebeurt dat een gezin een jaar naar het land van herkomst gaat en dat de problemen achteraf beginnen.

Ouders begrijpen niet hoe er in het buitengewoon onderwijs gewerkt wordt
De klachten van de ouders zijn dat de kinderen niets leren: "altijd tekenen en spelen; de oudste kan nog niet schrijven". "Zij hebben altijd goede punten, maar in een andere school kunnen zij niet volgen".

Ouders zoeken vluchtwegen om hun kinderen niet naar het buitengewoon onderwijs te moeten sturen
Een eerste manier is niet thuis zijn als het PMS op bezoek komt. Dit werd ons door enkele moeders verteld en strookt met ervaringen van schoolopbouw-werkers. Een andere manier is van net wisselen: van het katholieke naar het neutrale en weer terug. Schrijnend in één van deze verhalen is dat de ouders tot de conclusie kwamen dat hun kinderen in het andere net ook in het Buitengewoon Onderwijs zaten.

Er wordt zeer weinig aandacht besteed aan het terug integreren in het gewoon onderwijs
Aan het einde van het zesde leerjaar werd er tegen de oudste zussen van een meisje gezegd dat zij nu naar het gewone secundair zou kunnen gaan (B-klas). Het meisje wou kinderverzorg-

ster worden. De oudste zussen zochten samen met het meisje een school waar zij voor kinderverzorgster zou kunnen studeren.

Na twee weken wordt er tegen het meisje gezegd: "Je kan hier niet volgen, je moet naar een andere school". De familie had niet door dat die andere school (terug) Buitengewoon Onderwijs was.

Weer zijn het de oudste zussen die vernemen dat het om een school voor Buitengewoon Onderwijs gaat. De oudste zus gaat in paniek naar de school. Daar blijkt dat het meisje in een klas bij licht mentaal gehandicapten zit. Zij contacteert het PMS om informatie en

wil het dossier van haar zus. Dit dossier wordt nooit meegegeven omdat het vertrouwelijke informatie zou kunnen bevatten. Ouders hebben evenwel het recht om dit in te zien. Via onze hulpverlening kwam dit meisje in het eerste jaar B terecht, dat zij intussen met succes beëindigde.

PMS-medewerkers kunnen de draagkracht van migrantenjongeren moeilijk inschatten
Een PMS-medewerker ziet wel de frustraties die een kind kan oplopen wegens de grote druk door moeilijke vakken, maar heeft geen weet van de frustraties die het in de buurt reeds opgelopen heeft ("jij bent maar een Bioke" - scheldwoord voor leerling van het Buitengewoon Onderwijs).

PMS en ouders schatten de kansen op werk na het Buitengewoon Onderwijs anders in

In de migrantengemeenschap zijn er al verschillende migranten afgestudeerd in het buitengewoon onderwijs, zij weten ondertussen dat dit getuigschrift weinig waarde heeft op de arbeidsmarkt. PMS-medewerkers gaan er bijna unaniem van uit dat een getuigschrift Buitengewoon Onderwijs meer kansen biedt op de arbeidsmarkt dan geen diploma.

Paniek van de ouders wordt niet gezien door de school

Sommige families krijgen het zeer hard te verduren. Zo ook deze familie, die met de twee oudste zonen al een heel verhaal van in en uit het Buitengewoon Onderwijs achter de rug had. De ouders waren zich ondertussen zeer sterk bewust geworden van hun zeer geringe kennis terzake. Zij hadden o.a. al eens ervaren dat hun kinderen in het Buitengewoon Onderwijs les volgden terwijl zij dit niet wisten. De directie van de huidige school was zich hier niet van bewust en nam het de ouders zeer kwalijk dat zij geen toelating gegeven hadden om de gegevens van de kinderen bij de vorige PMS op te vragen.

Vragen van PMS-medewerkers worden vaak als zeer eigenaardig ervaren
Zo vond een moeder het zeer raar dat een PMS-medewerker moest weten wanneer haar moeder geboren was en of zij een goede relatie had met haar man. De vrouw vond de vragen bedreigend. In een ander gezin had men de indruk dat al wat er gezegd werd gebruikt zou worden om hen te rangschikken als probleemgezin om zo de kinderen gemakkelijk te kunnen doorverwijzen.

Er dient meer de hand gehouden aan het onderscheid tussen type 1 en type 8
In alle verhalen bleek er weinig aandacht voor het onderscheid tussen type 1 (voor licht mentaal gehandicapten) en type 8 (gericht op normaal begaafden met stoornissen in taalontwikkeling of leren spreken en/of leren schrijven en rekenen). Dit verschil tussen beide typen is belangrijk: na type 8 is reïntegratie in het gewone onderwijs mogelijk.

Informatie uit contacten met PMS en scholen

Het PMS is zich bewust van de specifieke problemen die migrantenkinderen in ons onderwijs ervaren. In het kader van het Onderwijsvoorrrangsbeleid werden door PMS-centra allerlei projecten opgezet om te trachten de situatie van migrantenkinderen in het onderwijs te verbeteren³. Er werd getracht meettechnieken op punt te stellen, via observatie werd er getracht preventief te werken aan de taalachterstand, projecten om ouders te betrekken werden uitgewerkt, er werd gewerkt aan motivatie en bijscholing van leerkrachten. Niettegenstaande al deze inspanningen, blijft taalachterstand migrantenkinderen ernstig belemmeren in hun schoolloopbaan. De veelvuldige doorverwijzing naar het Buitengewoon Onderwijs moet eerder gezien worden als een signaal dat er iets misloopt in het onderwijs aan migrantenkinderen dan als het slecht functioneren van PMS-centra.

Niet alle medewerkers van het PMS zien het probleem op dezelfde manier. Sommigen interpreteren het veelvuldige doorverwijzen als een signaal dat er iets misloopt aan het onderwijs voor migrantenkinderen. Anderen zien het als een oplossing voor een individueel probleem.

Ook de bereidheid om de eigen methoden en die van het schoolsysteem in vraag te stellen voor wat betreft migrantenleerlingen verschilt zeer.

Afwezigheid van ouders op een afspraak wordt door PMS-medewerkers vaak geïnterpreteerd als onverschilligheid, terwijl dit vaak door het kennen van de eigen onmacht ingegeven is. Volgende factoren bemoeilijken de dialoog tussen migrantenouders en PMS:

- Ouders weten dat zij weinig zicht hebben op het schoolsysteem, zij voelen zich daarom zwak;
- Ouders interpreteren een advies soms als een bevel. Vaak wordt de keuze voor het Buitengewoon Onderwijs voorgesteld als de enig mogelijke;
- Een bezoek aan een school voor Buitengewoon Onderwijs wil nog niet zeggen dat de ouders weten waar het om gaat;
- Het PMS onderschat de ervaring van de migrantengemeenschap met

afgestudeerde jongeren uit het Buitengewoon Onderwijs.

Scholen zijn het nauwst betrokken bij de problematiek van migrantenkinderen in het onderwijs. Wij wilden dan ook zeker peilen naar hun visie op de veelvuldige doorverwijzing van migrantenkinderen naar het Buitengewoon Onderwijs en noteerden de volgende visies op het probleem:

- De overbelasting en de beschikbaarheid van PMS-medewerkers. Als leerkrachten een test van een leerling aanvragen duurt het vaak zeer lang (maanden) voor de leerlingen getest kunnen worden. Vaak moet men ook nog lang wachten op de resultaten, zodat er kostbare tijd verloren gaat.
- Te weinig terugkeer naar het gewone onderwijs. Zij gaan ervan uit dat leerlingen soms niet gedijen in de grote klassen en dat zo hun achterstand alleen maar vergroot. Zij vinden dat een tijdelijke opvang in kleine klassen met aangepaste methoden waardevol is. In de praktijk merken zij dat de terugkeer naar het gewone onderwijs vrijwel onbestaande is.
- Taal is het belangrijkste struikelblok voor migrantenkinderen in het onderwijs.

Een probleemanalyse

De grond van de zaak is dat er een kloof is ontstaan tussen wat de deskundigen aan de ouders vertellen en de dagelijks ervaren werkelijke situatie. Een onderdeel van het probleem is dat deskundigen het zicht op de reële situatie van jonge migranten na het verlaten van de school uit het oog verloren. Hun beeld wordt vooral bepaald door hoe het zou moeten zijn.

Ook aan de dialoog tussen PMS en ouders schort er wat. Langs de kant van de ouders is er het gebrek aan elementaire kennis van het onderwijssysteem. Wat is de betekenis van 'buitengewoon', 'speciaal', 'bijzonder' in de context van het onderwijs? Zelden begrepen de ouders werkelijk wat hier de bedoeling was. Ook hebben ouders het gevoel dat men hen wil dwingen, dat men hen niet echt ernstig neemt. Langs de kant van het PMS stelden wij vast dat zij ouders eerder als te overtuigen personen zien dan als volwaardige partners.

Is het buitengewoon onderwijs een oplossing? Het uiteindelijke doel dat wij als integratiecentrum nastreven, is dat er goede scholen voor de migrantenkinderen zijn. Scholen waar zij op een efficiënte manier dingen kunnen leren die hen later helpen in de maatschappij. Het buitengewoon onderwijs zoals het nu gestructureerd is, is een middel om kinderen met een bepaalde erkende problematiek te helpen. Daarvoor zijn verschillende typen voorzien die alle een antwoord trachten te bieden op één bepaalde problematiek.

Alle bronnen die wij raadpleegden, wijzen taalachterstand aan als oorzaak van het falen in het onderwijs - er kunnen ook meerdere oorzaken zijn - van migrantenkinderen. In het buitengewoon onderwijs is er geen type voorzien dat speciaal gericht is op het werken van taalachterstand.

De veelvuldige doorverwijzing van migrantenkinderen naar het buitengewoon onderwijs beschouwen wij als een signaal vanuit het onderwijs dat zij met een belangrijke groep geen raad weten.

Mogelijke oplossingen

De dialoog PMS-migrantenouders

Wij gaan ervan uit dat migrantenouders recht hebben op de volledige waarheid, ook al is die niet aangenaam. Het is enkel via die weg dat het verschil tussen theorie en praktijk kleiner kan worden. Een kind wordt door het PMS naar het Buitengewoon Onderwijs doorverwezen omdat de school vindt dat zij geen aanbod heeft voor dit kind. Het wordt niet doorverwezen omdat het dan meer kans op werk heeft.

De termen buitengewoon, speciaal en bijzonder zeggen niets over de inhoud. Het gaat om scholen voor kinderen met problemen in het gewone onderwijs. Wij weten dat vrijwel alle PMS-medewerkers hun best hebben gedaan om de boodschap goed over te brengen. De boodschap kwam echter niet over. Het inzetten van intercultureel bemiddelaars heeft het wantrouwen van de ouders op dit vlak niet kunnen tegengaan. Hun rol bleef beperkt tot het vertalen van de mening van de school.

Ons inziens ligt de enige oplossing in het duidelijk stellen van de situatie voor de ouders: "als uw kind naar deze school blijft gaan zal het die en die moeilijkheden tegenkomen; als het naar het Buitengewoon Onderwijs gaat zal de toestand er zo uitzien". Op die manier respecteert men ook de keuzevrijheid van de ouders.

De dialoog is echter maar een deel van het probleem. Zolang er aan de grond van de zaak - onderwijs aangepast aan de situatie van migrantenkinderen - niets verandert, zal ze zeer moeilijk blijven.

Buitengewoon Onderwijs

Uit onderzoek vernamen wij dat zowel in België als in Nederland het onderscheid tussen licht mentaal gehandicapten en achterstand op basis van culturele eigenheid, moeilijk te maken is via de bestaande tests¹. Wij stellen dat daar onmiddellijk werk van gemaakt moet worden, zoniet moet men deze tests verwerpen voor migrantenkinderen. Op dit moment is terugkeer naar het gewone onderwijs uiterst zeldzaam. Daarom stellen wij dat er vooral zeer voorzichtig moet omgesprongen worden met het onmiddellijk na de kleuterschool doorverwijzen naar het Buitengewone Onderwijs. In sommige scholen laat men kinderen de derde kleuterklas overdoen. Hoewel ons dit geen ideale oplossing lijkt, is dit toch te verkiezen boven een onmiddellijke doorverwijzing.

Het onderscheid tussen type 1 en type 8 willen wij duidelijk gerespecteerd zien. De terugkeer naar het gewone onderwijs na type 8 blijft tot de reële mogelijkheden behoren.

Type 9

Wij pleiten zeer sterk voor een type 9, gericht op het verwerven van taalvaardigheid. In de huidige situatie betekent dat enkel een verplaatsen van de middelen. Als het verblijf in dit type beperkt wordt in de tijd, kan dit zelfs voor een reële besparing zorgen. Het inrichten van een type 9 gericht op migranten biedt de mogelijkheid om vanaf het begin de migrantengemeenschap te betrekken. Samen met hen kan men een onderwijs uitbouwen dat in de beginfase (bijv. het eerste jaar)

eerder aansluit op de situatie thuis, terwijl later (bijv. een tweede jaar) gewerkt wordt aan een aanpassen aan de schoolsituatie.

Gewoon onderwijs

De achterstand bij migrantenkinderen wordt zeer vaak reeds gesignaleerd in de laatste kleuterklas. Daarom vinden wij brugklassen aan het begin van de lagere school een zeer interessant project². Het gaat om twee brugklassen na de kleuterschool. Na twee brugklassen gaat het kind naar het tweede leerjaar. Wij pleiten voor speciale aandacht voor taalverwerving en taalvaardigheid, zodat de kinderen een goede basis krijgen voor hun verdere studies.

De school zal algemeen moeten streven naar een goede kwaliteit van onderwijs opdat zij kan gesteund worden door de migrantengemeenschap. Wij pleiten dan ook voor nauwe samenwerking, niet enkel met de ouders, maar ook met migranten die reeds meer hun weg vonden in onze samenleving. De school moet samen met de migrantengemeenschap streven naar leerlingen die in het secundair onderwijs in de voor hen meest geschikte richting terecht komen.

Leona Maes
Opbouwwerkster

¹ 'PMS-scholen' is de term die migrantenvrouwen gebruiken voor het buitengewoon onderwijs.

² Hoe het juist verwoord wordt, weten we niet. In het Integratiecentrum ervaren wij vooral hoe de boodschap overkomt.

³ Zie Begeleidingskader PMS-OVB, *Het onderwijsvoorrrangsbeleid in de vrije PMS-Centra*, februari 1994 en Onderwijssecretariaat van de Steden en Gemeenten van de Vlaamse Gemeenschap, OVSG vzw, *Kinderen en ouders uit verschillende culturen begeleiden*. De werking van de stedelijke PMS-centra van Antwerpen, Mechelen en Gent en het Provinciaal PMS-centrum van Brabant in het kader van het onderwijsvoorrrangsbeleid.

⁴ Zie Van Meensel, R., Verlot, M., *Wedem cahiers nr 2, Migranten in het Buitengewoon Onderwijs*, HIVA, Leuven, 1990, blz 14, en Nijkraake, H., *Begeleiding van anderstaligen in het buitengewoon onderwijs*, in Rink, J.E., Roggen, T., Pinto, D., *Interculturele Orthopedagogiek*, Analyse van verschillende opvoedings- en begeleidingsituaties, Wolters Noordhoff, Groningen, 1985, 279 blz., blz. 85 - 87.

⁵ zie Begeleidingskader PMS-OVB, *Het onderwijsvoorrrangsbeleid in de vrije PMS-Centra*, februari 1994, blz. 28, Voorbeeld 6.

Antiracisme als politiek vraagstuk

Om racisme efficiënt te kunnen bestrijden, moet je het eerst eenduidig definiëren. Blommaert en Verschueren geven hun kijk op de zaak.

Het is een constante in het publieke debat over racisme en antiracisme, het fenomeen van afwijzende houdingen en reacties tegenover vreemdelingen in onze samenleving te herleiden tot een kwestie van attitudes, gevoelens, en mentaliteiten die boven de hoofden der mensen zweven.

De visie die op dit moment het meeste gezag heeft, is er één die racisme voorstelt als een individueel gebrek aan verdraagzaamheid, dat gevoed kan worden (maar niet noodzakelijk gevoed wordt) door sociale achterstelling, verarming, vereenzaming en vervreemding van bepaalde bevolkingslagen. Deze lagen van de bevolking - veelal wijst men in de richting van de laaggeschoolden en gemarginaliseerden - vormen dan de ruggengraat van het electoraat van het Vlaams Blok, de politieke partij die het gelaat van het

racisme in Vlaanderen vormt. Het Vlaams Blok en zijn kiezers maken gebruik van een conjunctuurfenomeen: een economische *baisse* gekoppeld aan een immigratiefenomeen dat voor problemen in het sociale weefsel zorgt. Die problemen zijn de kernwoorden van de anti-vreemdelingenretoriek: bedreiging van de veiligheid op straat en in de eigen huizen, vrees voor de teloorgang van westerse verworvenheden onder druk van een aanzwellend (islamitisch) fundamentalisme, overspoeling door concurrentie vanwege migranten in delicate sectoren zoals sociale huisvesting en tewerkstelling. Heel veel van de afwijzende reacties van 'gewone mensen' zijn dan ook niet echt racistisch. Racisme moet gestoeld zijn op een racistisch voornemen, het moet met voorbedachten rade gebeuren, zoniet is het niet écht.

Deze doctrine - als we dit beeldencomplex met die oneerbiedige term mogen benoemen - wordt zelden aangevochten. Integendeel, ze wordt voortdurend bekrachtigd door beleidsstandpunten, wetenschappelijk onderzoek, mediaberichten, standpunten van antiracistische bewegingen enzovoort. Veel van de elementen in deze doctrine zijn ook niet noodzakelijk fout. Maar ze zijn tegelijkertijd vaak onvolledig, of oppervlakkig. Een uitvoerige weerlegging van elk van de elementen zou ons te ver leiden, en we kunnen volstaan met een korte bespreking van enkele punten. Een meer uitvoerige kritiek vindt men in ons boekje *Antiracisme* (Antwerpen: Hadewijch 1994).

Een eerste punt van kritiek is de vaststelling dat de sociologische gegevens

niet kloppen met de doctrine. Het electoraat van het Vlaams Blok is bijvoorbeeld heel wat ruimer dan datgene wat men doorgaans verstaat onder de arbeidersklasse in verstedelijkte gebieden. Ook de middenklasse stemt vrolijk op het Blok. Daarnaast zien we ook dat het doelwit van de racistische reacties een selectie is van de vreemdelingen die in ons land aanwezig zijn. Het gaat om gestereotypeerde migranten: Turken, Marokkanen en - meer recent - asielzoekers, die allen sociaal-economisch laag aangeschreven zijn en een aantal 'cultuurkenmerken' worden toegedicht: slechte kennis van het Nederlands, religieuze naïviteit (fundamentalisme), problemen met de opvoeding van kinderen, een scheve man-vrouwrelatie. Anderen vallen buiten de doelgroep van het racisme. Vreemdelingen die sociaal-economisch hoog scoren, zoals joden, Japanners en Eurocraten, moeten niet 'buiten', ook al zouden zij bij een strikte toepassing van de integratiecriteria net zo 'ongeïntegreerd' blijken als heel wat Turken en Marokkanen, en ook al zorgen zij voor zware druk op even delicate sectoren zoals hooggekwalificeerde arbeidsplaatsen en hoog aangeschreven behuizing in de betere stadswijken en de groenrand. Het is bekend dat lobbykantoren in Brussel (veelal filialen van buitenlandse bedrijven) de voorkeur geven aan moedertaalsprekers van het Engels voor cruciale, attractieve banen. Vlaamse juristen komen net als juristen uit andere EU-lidstaten op de tweede plaats. Het vijandbeeld van het racisme is echter beperkt, het richt zich tegen een subcategorie, niet tegen alle vreemdelingen.

Dit weerlegt meteen de these als zou (zacht) racisme een oermenselijk gevoel zijn, dat enkel door een laagje beschaving onder controle gehouden wordt. Racisme blijkt wel degelijk gelijk te lopen met sociale strata.

Ten tweede is het zo dat racisme geen noodzakelijke band heeft met migratie. De zwarten in Zuid-Afrika waren geen inwijkelingen; de Amerikaanse zwarten hadden vaak een langere stamboom dan hun blanke verdrukters; de

Indianen in Noord- en Latijns-Amerika waren evenmin migranten; de joden in Europa woonden vaak al eeuwen in de regio's die tijdens de tweede wereldoorlog gezuiverd werden. Racisme is, als fenomeen, een vorm van verdrukking die vrij willekeurig een doelgroep selecteert.

Hic et nunc gaat het om een bepaald soort migranten. Het kon echter net zo goed tegen een andere groep gericht zijn. Racisme als dusdanig herleiden tot de huidige specifieke vorm die het hier aanneemt, sluit een preciese en fundamentele diagnose uit en kortwiek de mogelijkheden tot grondige antiracistische actie.

Ten derde is ook het verband tussen racisme en economische teruggang moeilijk als een absolute waarheid vol te houden. In Zuid-Afrika voltrok de overgang naar een post-apartheidsregime zich precies tegen de achtergrond van een economische stagnatie en een stijgende werkloosheid onder blanken. De burgerrechtenbeweging in de Verenigde Staten ontwikkelde zich lang voor de euforie van de jaren zestig. De onafhankelijkheidsbewegingen in de derde wereld kwamen allemaal tot stand in een context van armoede, uitbuiting en onderontwikkeling.

Het is wellicht realistischer het fenomeen te bekijken tegen de achtergrond van, en in samenhang met, een aantal andere maatschappelijke en politieke ontwikkelingen. De afbrokkeling van de welvaartstaat in Europa, waardoor de competitie voor schaarse goederen steeds toeneemt en de verdeling ervan steeds selectiever wordt, de herstructurering van het industriële systeem, waardoor werkloosheid een structureel fenomeen wordt, en de globalisering van het politieke en economische bedrijf, waardoor lokale overheden steeds minder greep krijgen op de organisatie van hun samenlevingen en er ruimte komt voor gepolitiseerde *gut feelings*, lijken allemaal betere contexten te vormen voor de verklaring van racisme. Racisme wordt dan wel een *structureel* kenmerk, en geen *conjunctuurkenmerk*. Het is niet omdat het nu 'slecht gaat' dat migranten gediscrimineerd wor-

den; hun sociaal-economische, politieke en educatieve achterstand was net zo reëel in de gouden jaren.

Het is hierbij ook van belang het verband aan te stippen tussen racisme en nationalisme. Volksnationalisme ent zich op precies hetzelfde ideologische complex als racisme.

Dit ideologische complex ziet er als volgt uit. Er bestaat een onderscheid tussen eersterangsburgers en tweederangsburgers. Dit onderscheid is 'natuurlijk', het zit in dingen die niet aan de menselijke wil onderworpen zijn: het bloed, de afstamming, de 'cultuurband'. Een maatschappij die harmonisch wil zijn, moet zich baseren op de 'natuurlijke' bevolking: het *Eigen Volk* van de Vlaams Blok propaganda. De *gene die geen lid van die natuurlijke groep zijn* - vreemdelingen, of mensen met afwijkende, 'onnatuurlijke' ideeën - hebben dan ook niet dezelfde rechten als de eersterangsburgers. Ofwel moeten zij eruit, ofwel wordt hun recht op verblijf streng geconditioneerd door een reeks aanpassingsvoorwaarden. In elk geval is hun inferieure status een *vanzelfsprekende zaak*: ze zijn immers niet 'thuis'.

Het is op basis van dit complex dat velen geen moeite hebben met het standpunt dat 'criminele migranten' teruggestuurd moeten worden naar 'hun land van herkomst'. Aangezien het veelal jongeren betreft is hun land van herkomst België. Maar in een nationalistisch denkkader is het feit dat ze hier geboren zijn een toeval. Eigenlijk zijn zij (qua afkomst, cultuur, enzovoort) 'niet van hier', en moeten zij terug naar het land waar zij (qua afkomst, cultuur, enzovoort) 'behoren'.

Dezelfde piste ligt ook aan de basis van het argument 'zij pakken ons werk af'. 'Ons' werk is in de eerste plaats het voorrecht van 'onze' mensen. Arbeid is niet universeel. Er moeten, om een uitdrukking van de Vlaamse Regering te parafraseren, *culturele correcties* bij aangebracht worden. Een werkende migrant wordt zo gezien als iemand die ten onrechte het werk van een werkloze Belg afneemt. In dit denkkader is de migrant dan ook de objectieve vijand

van de autochtone werkloze. En het is geen toeval dat de partij die het racisme belichaamt, tevens de meest uitgesproken Vlaams-nationalistische partij is.

In de context van dit alles is het moeilijk vol te houden dat racisme gewoon maar een kwestie is van boosaardige individuele gevoelens. Het is een zaak die diep verbonden is met algemene verdeelmechanismen binnen onze samenleving: sommigen komen vlot in aanmerking voor deelname aan de geneugten van onze maatschappij, anderen niet. Bij die anderen horen (de beperkte subcategorie) migranten, maar ook bejaarden, langdurig zieken, ongehuwde moeders, seropositieven, enzovoort.

De pogingen om racisme te isoleren uit dit bredere kader, en om het ver weg te houden van beschouwingen over de structuren van onze maatschappij, hebben allemaal eenzelfde reeks effecten. Ze leiden (i) tot een blijvende aanwezigheid, zelfs een aanscherping van het fenomeen. Het Vlaams Blok scoort steeds hoger, en zijn ideeën dringen steeds meer door in het beleid van de overheid en de traditionele partijen. Ook geweldpleging tegenover migranten is al lang geen uitzonderlijk feit meer. Ze leiden tot (ii) een gevoel van *onmacht bij antiracistische organisaties*, aangezien zij er niet in slagen *structureel* iets te veranderen aan de problematiek. Men raakt niet voorbij de symbolische acties, en men moet tevreden zijn wanneer een 'massabetoging' evenveel volk op de been brengt als het aantal dat elk weekend de Belgische voetbalstadions vult, of naar BRT3 luistert. Ze leiden ook tot (iii) een verhevigde afkeer van onze samenleving onder migranten zelf. Op geen enkele wijze worden zij betrokken bij het debat rond racisme, en zij hebben bijvoorbeeld geen enkele impact op de omschrijving van racistische daden of uitspraken. Het gevolg laat zich raden: 97% van de door hen ingediende klachten wordt niet opgevolgd, en 1% leidt tot een veroordeling. Men kan zich afvragen tot welk soort onveiligheidsgevoel dit bij hen aanleiding geeft, en welk beeld van de Belgische recht-

staat er bij hen gaat heersen.

Het is van belang dat racisme gesitueerd wordt waar het thuishoort: in de sfeer van de 'harde' verhoudingen tussen bevolkingsgroepen in onze maatschappij, in de *politieke* structuur, en niet in de softe sfeer van de vooroordelen, attitudes, of mentaliteiten. Het is verbazend te zien hoe a-politiek het antiracisme wel is, en hoe weinig impact het dan ook heeft op de politieke agenda in dit land. Racisme is voor de overheid een kwestie van sensibilisering, op gelijke hoogte met de sensibilisering voor condoomgebruik of tegen het roken. Het is echter geen kwestie van scheefgegroeide politieke verhoudingen tussen diverse sociale lagen van de bevolking. De overheid kan dan ook al jaren lang ongestraft herhalen dat het toekennen van stemrecht aan niet EU-burgers 'geen prioriteit' is; ze kan zonder moeite voortdoen met het voorstellen van de afhandeling van asioldossiers als een louter praktische affaire, een kwestie van geld en middelen, en niet een van politieke of ideologische principes.

Aangezien sociale uitsluiting een vraagstuk is dat de wortels van een democratisch bestel raakt, moet antiracisme zich ook richten op dit fundamentele vraagstuk. Antiracisme moet de concrete werking van onze democratie en onze rechtstaat in vraag stellen, en streven naar *democratisering*. Hiervoor moet het eigen stoepje natuurlijk wel eerst schoongeveegd zijn. Hoe staat het met de participatie van georganiseerde migranten (niet de occasionele symboolmigrant) in organisaties die het antiracisme belijden en prediken? In die organisaties die streven naar 'integratie' van migranten? Op die studiedagen die de migrantenproblematiek wensen te bespreken? Het zou goed zijn indien men vanaf de basis begint met deze vragen aan te pakken, want het zou de geloofwaardigheid van antiracistische acties bij diegenen, die tot de doelgroep ervan worden uitgeroepen, aanzienlijk versterken.

Jan Blommaert
Jef Verschuere

Migranten en huisvesting : geen probleem ?

Het lijkt wel of migranten geen aparte doelgroep vormen voor het huisvestingsbeleid. In beleidsteksten worden ze haast systematisch geweerd.

De Beleidsbrief Huisvesting van Minister Peeters maakt slechts eenmaal melding van migranten, m.n. in de situatieschets van de problematische woonomstandigheden van de verschillende bevolkingsgroepen. Concrete maatregelen in functie van deze doelgroep worden echter nergens voorgesteld.

In de beleidsnota Sociale Huisvesting van de Antwerpse schepen Wellens worden migranten evenmin als doelgroep geïdentificeerd. De thuislozen zijn dat duidelijke wel; en lijken als dusdanig de migranten voorbij gestoken te hebben.

In de planningsdocumenten van de integratiecentra voor migranten - zowel op Vlaams, regionaal als lokaal niveau - wordt huisvesting, naast onderwijs en tewerkstelling, steeds als belangrijk werkingsdomein aangehaald. Het is dan ook bijzonder jammer te moeten vaststellen dat er nergens op de verschillende niveaus werk van wordt gemaakt. Men weet blijkbaar niet goed wat en hoe. Je zou zelfs de indruk krijgen dat met de migranten de huisvestingsproblematiek wordt gediscrimineerd.

Niettemin roept een aantal ontwikkelingen dringend om (re)actie.

Een sociale woning krijgen

In het verleden werden migranten vaak gepasseerd bij de toewijzing van een sociale woning. Ze staan vaak al jaren op de wachtlijsten. Nu zijn migranten bezig aan een inhaalbeweging. Het nieuwe sociale-huurbesluit legt de sociale huisvestingsmaatschappijen immers veel striktere toewijzingsregels op (centraal wachtregister, objectieve criteria, ...).

Verschuiven zaakvoerders vrezen daardoor een oververtegenwoordiging van migranten bij de nieuwe toewijzingen. Het sociale-huurbesluit geeft echter voldoende ruimte om maatregelen te treffen in functie van een sociale mix. Dit betekent - in de wandelgangen wordt dit al geopperd - dat er naar eigen goeddunken drempels zullen worden ingebouwd. Concrete richtlijnen voor die sociale mix werden immers niet gegeven, noch door de overheid, noch door de Vlaamse HuisvestingsMaat-schappij (VHM) als voogdij-instantie. Parallele ervaringen met het non-discriminatiebeleid in het onderwijs geven echter duidelijk aan dat drempels met de nodige omzichtigheid en in verschillende richtingen moeten worden gehanteerd.

Een sociale mix toespitsen op migranten lijkt trouwens sterk oppaniekvoetbal. De mix in de sociale huisvesting nastreven betekent eigenlijk dat moet nagedacht worden over enerzijds de aard van de huisvestingsprojecten (kleinschaligheid, inplanting van sociale huisvesting in de wijk) en anderzijds

het samenleven van verschillende groepen, verschillende gezinstypes : alleenstaanden, bejaarden, alleenstaanden met kinderen, gezinnen met kinderen, migranten, ...

Nog niet zo lang geleden weigerden een aantal sociale huisvestingsmaatschappijen bekend te maken welk aandeel migranten uitmaakten in hun huurbestand. De reden die ze daarvoor opgaven was dat zij niet informeren naar de afkomst van de kandidaat-huurders. Ook het feit dat heel wat migranten zich hebben laten naturaliseren, werd vaak aangehaald. Een wat contradictorische vaststelling in het licht van de roep naar een sociale mix.

Ook als er sprake zou zijn van een inhaalbeweging van migranten, grotere gezinnen komen haast niet aan hun trekken bij de sociale huisvestings-maatschappijen. Er worden vooral kleinere woonentiteiten gerealiseerd. Op die manier kan men uiteraard zonder blikken of blozen de grotere gezinnen passeren. Er is immers geen geschikt aanbod. Het Vlaams Woningfonds van de Jonge en Grote Gezinnen - de naam zegt het al - vormt wat dit betreft een grote uitzondering.

Het vermoeden dat in een aantal oudere woningcomplexen van slechtere kwaliteit een overgrote meerderheid migranten woont en dat diezelfde migranten geen toegang krijgen tot de nieuwere en betere wooncomplexen wordt bevestigd in de praktijk. Intussen kennen we in het Antwerpse een aantal 'saneringsnomaden' : bewoners (migrant) die telkens een woning-complex wordt gerenoveerd herhuisvesting vinden in de oudere - niet gerenoveerde woningen van dezelfde maatschappij.

Sociale huisvesters kijken wat onwennig en verveeld wanneer rond dit thema vragen worden gesteld. Dit bewijst enkel dat er op dit gebied geen doordacht beleid bestaat... en misschien is dit een vaststelling die niet alleen voor de volkshuisvesting! geldt.

Een ander heet hangijzer is de aard van de huisvestingsprojecten. Sociale huisvesters geven omwille van o.a. de directe kostprijzen de lange administratieve procedures voor iedere aanvraag, nog steeds de voorkeur aan grotere bouwprojecten. Dit betekent dat er veel mensen samenwonen en samenleven op een beperkte ruimte. De voorbeelden van samenlevingsproblemen in grotere (sociale) wooncomplexen zijn helaas voldoende bekend. En lang niet altijd zijn er migranten bij betrokken

Op termijn leidt dit tot extra uitgaven : herstellingen van de gemeenschappelijke ruimten, veiligheidsstudies, conflict-

bemiddeling en -beheersing, extra verhuisbewegingen, ... De Minister van Huisvesting wil nu terecht prioriteit geven aan kleinschalige invulbouwprojecten. Het is nu aan de 'volkshuisvesters' om hierover mee na te denken en dit gestalte te geven in de buurten en wijken.

De privémarkt : gebrekkige gegevens

"Uitgaande van het proces van gezinsverdunding, zal een mogelijke toekomstige bevolkingskrimp zich niet automatisch vertalen in een proportionele daling van het aantal woningen. De Administratie voor de Huisvesting verwachtte in 1989 naar het jaar 2000, zelf een bijkomende behoefte van 75.000 nieuwe woningen bovenop de vervangings- en nieuwbouw".

In beleidsbrieven vertaalt deze analyse zich in een toenemende aandacht voor bijv. thuislozen en kleinere gezinstypes. De praktijk leert dat de huisvestings-situatie van migranten³ en, recent, steeds meer de politiek vluchtelingen en asielzoekers in veel gevallen bijzonder schrijnend is. Deze groepen zijn vaak aangewezen op het secundaire segment van de huisvestingsmarkt : slechte kwaliteit, relatief hoge huurprijzen, beperkte woonzekerheid, in achtergestelde buurten.

Of eigenaars weigeren simpelweg te verhuren, de wet op racisme ten spijt. Noodgedwongen gaat men dan wel eens over tot de aankoop van een eigen woning waaraan veel verbeteringswerken nodig zijn. In veel gevallen betekent dit - omwille van de financiële implicaties - niet noodzakelijk een verbetering van hun huisvestingssituatie (noodkopers).

Momenteel ontbreekt echter een degelijke uitdieping van het bestaande onderzoeksmateriaal in functie van migranten als doelgroep van het huisvestingsbeleid.

In de huisvestingssector bestaan verschillende tegemoetkomingssystemen voor particulieren. Het Vlaamse Gewest biedt enkel tussenkomsten aan in de hypothecaire lening voor de aankoop of renovatie van een eigen woning en een huursubsidie voor bepaalde categorieën huurders (daklozen, bejaarden, mensen in een ongezonde woning). Bij het Vlaams Woningfonds kan men onder bepaalde voorwaarden terecht voor goedkope leningen.

Ook de provinciale en gemeentelijke besturen hebben in de loop der jaren diverse tussenkomsten aan geboden.

Er zijn echter bijzonder weinig gegevens over de mate waarin migranten hiervan gebruik maken. In samenwerking met de betrokken overheden en instanties zou dit niettemin vrij accuraat kunnen worden onderzocht.

In hoeverre deze systemen bekend zijn bij de doelgroep en of er andere, eventueel specifieke noden en verwachtingen zijn, is evenmin geweten.

Als er een lokaal aanbod van begeleiding en ondersteuning (bijv. woonwinkel, huurdersvereniging, ...) is, wordt er in ieder geval gretig gebruik van gemaakt.

Discriminatie

Niet alle migranten behoren tot kwetsbare en zwakke bewonersgroepen op de huisvestingsmarkt. Maar naast andere factoren worden ze vaak nog extra geïdentificeerd omwille van hun ras of kleur.

Nog steeds worden migranten wandelen gestuurd met mededelingen als *"M'n vrouw zegt net dat er al een kandidaat is. Probeer volgende week nog eens"*, *"de andere huurders in het gebouw zijn er tegen"*, *"Akkoord, maar we vragen wel zes maanden waarborg"*, ...

In een reportage van het BRTN-programma 'Couleur Locale' (december 1993) werd dit op treffende wijze geïllustreerd. Een kandidaat-huurder vertelde er dat hij door de eigenaar pas op het ultieme moment, nl. bij de ondertekening van het contract, werd geweigerd omwille van zijn afkomst. Zowel tijdens het telefoongesprek - hij sprak perfect Nederlands - , als tijdens het persoonlijk onderhoud - hij leek niet op een zuiderling - was de eigenaar bereid te verhuren. Tot de kandidaat-huurder z'n naam moest opgeven... Toen kon het plots niet meer : *"Iemand als u kan toch makkelijk een andere woning vinden ..."*.

Migrant worden in hun zoektocht naar een geschikte woning nog steeds geconfronteerd met talrijke vooroordelen. *"Ze kunnen hun woning niet onderhouden. Ze huren met z'n tweeën een woning en binnen de kortste keren wonen ze er met z'n tien. ..."*. Vaak zijn deze vooroordelen gebaseerd op een enkele ervaring of verhalen-van-horen-vertellen.

De laatste jaren worden nieuwe evoluties duidelijk. Uitspraken over de nieuwe allochtonen illustreren dit treffend en schrijnend : *"Die Marokkanen en Turken da's nog te doen, maar 'tgeen dat er tegenwoordig allemaal in de wijk rondloopt... en dat hokt met 'k-weet-niet-hoeveel samen in één huis"*.

Migrant worden nog steeds gediscrimineerd. Daarnaast worden nu politieke vluchtelingen en asielzoekers geïdentificeerd. In hun huisvestingssituatie scoren zij waarschijnlijk het zwakst. Huisjesmelkers verhuren hen kwalitatief slechte panden aan woekerprijzen, per kamer of zelfs per matras.

De problemen aanpakken

	eigenaars	huurders privé	huurders sociaal	huurders totaal
Nederland	44	8	48	56
1981				
België	61	33	6	39
1981				
Vlaanderen	65	30	5	35
1981				
Antwerpen	46	43	11	54
1993				

De huisvestingsmarkt¹ in België verschilt danig van die in de ons omringende landen. Men spreekt terecht van de Belg die met de baksteen in de maag geboren is. Tot op vandaag wordt de eigendomsverwerving sterk gestimuleerd door de overheid (goedkope leningen, kooppremies, verkavelingen voor koopwoningen, ...).

Er zijn ook opmerkelijke verschillen tussen de steden en de landelijke gebieden. De geciteerde cijfers voor Antwerpen gelden in dezelfde mate voor alle grotere steden in Vlaanderen. Mensen in de steden zijn dus veel sterker aangewezen op de huurmarkt en, meer in het bijzonder, op de private huurmarkt. Dit segment van de woningmarkt is daarenboven nog erg slecht gereguleerd. Denken we maar aan de steeds wijzigende huurwetgeving. Hier geldt als het ware nog steeds het recht van de sterkste. Het is dan ook niet verwonderlijk dat de huisvestingsproblemen zich vaak concentreren in de steden. Om aan deze problemen een (begin van een) oplossing te geven, zullen de middelen van het 'stedelijk impulsfonds' in belangrijke mate hieraan moeten worden besteed.

Voor de migranten is het aangewezen na te denken voor het fenomeen 'concentratiebuurten'. Wat zijn de problemen? Hoe ervaart men dit zelf? Wat met het recht op wonen waar de vrije keuze van wonen staat ingeschreven? In welke

richting dienen oplossingen te worden gezocht? Deze lijst met vragen kan nog veel langer gemaakt worden.

De migrantensector (migranten, migrantenorganisaties, migrantenwerkingen, ...) kan en moet ter zake kleur bekennen. Of wil men verworden tot klagbank achteraf?

Bie Bosmans
Mark Vanden Eynde

¹ Volkshuisvesting: door de overheid voorziene huur- en koopwoningen (sociale huisvestingsmaatschappijen, Vlaams Woningfonds, intercommunales, gemeenten en OCMW's).

² Bert Meulemans, *Doelmatigheid van het sociaal huisvestingsbeleid in een veranderende samenleving*. Universiteit Antwerpen UFSIA, Centrum Sociaal Beleid (CSB), Berichten september 1994.

³ Voor alle duidelijkheid, we hebben het hier over die migranten die, naast afkomst, achtergesteld zijn omwille van o.a. lage scholing, beperkt (vervangings-)inkomen, arbeids- en huisvestingssituatie.

⁴ Cijfers afkomstig uit Bert Meulemans (o.c.) en het statistisch jaarboek 1993 van de stad Antwerpen; Departement voor sociale zaken, volksgezondheid en milieu.

Discriminatie op de werkvloer weren : twee stappen voorwaarts, een stap achterwaarts ...

Migranten hebben een achterstand ten opzichte van Belgen bij de toegang tot en de positie op de arbeidsmarkt. Die achterstand uit zich in een oververtegenwoordiging in de werkloosheid, een ondervertegenwoordiging in tewerkstellingsprogramma's, de aard (functies en sectoren) van de tewerkstelling en een ernstige loonkloof tussen Belgen en migranten. Het is verontwaardigend om te moeten vaststellen dat de problemen vooral acuut zijn bij de jongeren uit de migratie, de zgn. tweede generatie. Een voorbeeld slechts: bij een constant gehouden opleidingsniveau is de procentuele werkloosheid (een jaar na het verlaten van de school) bij Turkse en Marokkaanse jongeren ruim dubbel zo hoog als bij de Belgen. En dat jaar na jaar na jaar.

Indirecte discriminatie : onzichtbaar, maar overal aanwezig

Er tekent zich, met andere woorden, een *intergenerationele etnostratificatie* af op de arbeidsmarkt. Er zijn meer dan duidelijke aanwijzingen dat een groot deel hiervan moet toegeschreven worden aan mechanismen van achterstelling, met name (indirecte) discriminatie: interne werving, gebruik maken van cultureel gekleurde psychologische tests, een selectiepraktijk die vooroordelen toelaat, het doorslaggevend belang van sociaal-normatieve criteria, enz...

Zeker, ondanks de nieuwe wet "tot bestraffing van bepaalde

door racisme of xenofobie ingegeven daden" die discriminatie op het brede terrein van de arbeid verbiedt, blijft *directe* discriminatie een dagelijks feit: migranten worden van bepaalde vacatures uitgesloten omwille van hun migrant zijn. Maar de grootste pest blijkt de *indirecte* discriminatie te zijn: alle regels, procedures en gewoontes die niet in hun opzet maar in hun uitwerking migranten (en/of andere categorieën) systematisch benadelen. Indirecte discriminatie grijpt onzichtbaar om zich heen. *Onbewust* wordt dagelijks met de glimlach gediscrimineerd: ingesloten selectie- en wervingsprocedures die niet getoetst worden op hun

effecten naar migranten; een vanzelfsprekende bedrijfscultuur waar 'witte, mannelijke' waarden de dienst uitmaken wordt niet in vraag gesteld; 'passen in het team' - een bij uitstek subjectieve beoordeling - is belangrijker dan technisch-instrumentele geschiktheid voor de job; 'last hired, first fired'-regelingen maken de prille aanzet tot een positieve actiebeleid weer ongedaan; enz...

Kortom, in bijna alle ondernemingen en instellingen komt wel een of andere vorm van indirecte discriminatie voor, zonder dat dit als dusdanig (h)erkend wordt. En tekorten waar men geen weet van heeft, worden ook niet aangepakt.

Twee stappen voorwaarts, een stap achterwaarts ?

Toch komen de sociale partners en (o.a.) de VDAB stilaan in beweging. Men raakt ervan bewust dat het verschijnsel indirecte discriminatie ook op de arbeidsmarkt aanwezig is. Het VKW (Verbond van Kristelijke Werkgevers) probeert werkgevers te sensibiliseren via de campagne 'Management van diversiteit'. De vakbonden hebben een gemeenschappelijke brochure gemaakt ('Ieder zijn kleur') waarin gepleit wordt voor een non-discriminatieclausule in het arbeidsreglement, het doorlichten van werving en selectie, en het organiseren van cursussen Nederlands op de werkvloer. De VDAB organiseert interne vorming m.b.t. de omgang met discriminerende vacatures, enz.

Verheugend, maar onvoldoende. Al deze initiatieven beperken zich hoofdzakelijk tot sensibiliseren en inzicht bijbrengen aangaande de mechanismen van indirecte discriminatie. Dit is broodnodig, maar helpt het verschijnsel de wereld niet uit. We zien een aantal merkwaardige effecten van deze campagnes opduiken: in sommige ondernemingen en instellingen wordt het debat rond indirecte discriminatie op de agenda geplaatst, en gaat men over tot het vastleggen van een non-discriminatieclausule in het arbeidsreglement... waarna men de klus geklaard acht. De ingesloten procedures en de vanzelfsprekendheden van de bedrijfscultuur blijven echter hun discriminerende werk doen, terwijl men er heilig van overtuigd is het probleem te hebben aangepakt. Met andere woorden, men bereikt ongewild een averechts effect. Twee stapjes voorwaarts, maar tegelijk een stap achterwaarts. Nee, indirecte discriminatie bestrijden gebeurt niet bij decreet, maar vereist een volgehouden, planmatige aanpak. Daarbij moeten drie aspecten centraal staan: een driesporen-aanpak, een gefaseerd actieplan en begeleidende maatregelen m.b.t. vorming en opleiding voorzien.

Een driesporenaanpak

In de selectie- en wervingspolitiek is niet alleen de werkgever betrokken partij. Uiteraard is het zijn verantwoordelijkheid om een 'kleurloze' procedure te ontwerpen. Maar in de controle daarop, en bij het onthaalbeleid in de onderneming, zijn ook de vakbonden betrokken partij. Net zoals de intermediairen op de arbeidsmarkt (VDAB, uitzendkantoren, private arbeidsbemiddeling, enz...) een belangrijke rol te spelen

hebben. Zij zijn zeer vaak de eerste schakel in een selectieketen. Wanneer daar "de juiste man op de juiste plaats" betekent dat subjectieve criteria de doorslag gaan geven - waardoor nauwelijks migranten worden doorverwezen - dan zijn alle positieve maatregelen stroomopwaarts in de selectieprocedure boter aan de galg. Wanneer integratiecentra een rol wil spelen in het terugdringen van indirecte discriminatie, dan dienen ze zich dus te richten op de 3 betrokken partijen: werkgevers, arbeidsbemiddeling, vakbonden.

Een gefaseerd actieplan

Veranderen kost inspanning, en frustraties en weerstanden zijn daarbij onvermijdelijk. Zelfs wanneer het management (en/of de ondernemingsraad) beslist om een multi-etnisch beleid te gaan voeren, lopen de plannen vaak vast wanneer de eerste problemen opduiken. De weg naar de hel is immers met goede voornemens geplaveid. Daarom is een realistisch plan, met duidelijke (sub-)doelen en streefdata een absolute noodzaak. Randvoorwaarde voor succes hierbij: een breed draagvlak scheppen. Dit veronderstelt een herkenbare en blijvende betrokkenheid van de leiding, en het van meet af aan inschakelen van de personeelsafgevaardigden (via ondernemingsraad en/of syndicale afvaardiging). De krachtlijnen van het actieplan per fase moeten er ongeveer als volgt uitzien:

FASE 1: Voorbereiding

1. Het onderwerp *multicultureel personeelsbeleid* op de agenda krijgen.

Het lijkt zo simpel, maar vaak zullen heel wat argumenten gebruikt worden om er niet aan te beginnen. In deze fase onderkennen vele medewerkers het probleem immers nog niet. Daarom moet de leiding zich wapenen tegen dooddoeners om er niet aan te beginnen. Daarbij is het belichten van de positieve kanten van culturele diversiteit en het belang ervan voor de instelling van cruciaal belang.

2. Het opheffen van 'kleurenblindheid'

Er moet een omgevingsanalyse (demografische evolutie, trends op de arbeidsmarkt, wat doen andere bedrijven in de regio, voorbeelden van praktijksituaties) gemaakt worden. Veel van de cijfergegevens die hierbij nodig zijn, zijn eenvoudig te verkrijgen bij de regionale VDAB-diensten. Voor de cijfermatige doorlichting van het eigen personeel moet een vragenlijst worden samengesteld. Wanneer die jaarlijks wordt geactualiseerd, heeft de onderneming meteen een handig monitoring-instrument. De centrale vraag bij de doorlichting van het personeelsbestand is: vormt de personeelssamenstelling in voldoende mate een afspiegeling van de multi-etnische samenstelling van de (regionale) arbeidsmarkt?

3. Het sensibiliseren van medewerkers: een draagvlak voor actie scheppen. De ondernemingsdirectie kan van de volgende checklist uitgaan:

- Beleg een startvergadering van sleutelpersonen. Installeer een stuurgroep voor de aanpak van het gehele traject (b.v. een werkgroep in schoot van de ondernemingsraad).
- Stuur als directie een brief naar alle medewerkers waarin ze over de plannen worden geïnformeerd of hou (een) introductievergadering(-en) voor het gehele personeel.
- Agendeer (de doelstelling van) een multicultureel personeelsbeleid regelmatig in het reguliere werkoverleg en tijdens de vergaderingen van de overlegorganen (OR, KVG of SA).

De voorbereidingsfase wordt afgesloten met een (nog ruw) plan van aanpak, dat aan alle medewerkers wordt bekend gemaakt.

FASE 2 : Planning

Een multicultureel personeelsbeleid is een proces van verandering; succesvol veranderen begint met een grondige kennis van de eigen instelling, van de uitgangssituatie: je moet weten wat er moet veranderen alvorens je eraan begint. De uitgangssituatie wordt in kaart gebracht aan de hand van drie aandachtsgebieden:

1. De organisatiestrategie.

Vragen die hier aan de orde moeten worden gesteld zijn: besteedt de onderneming in haar doelstelling (mission statement) aandacht aan culturele en etnische diversiteit? Hoe vertaalt zich dat in de (in-)formele regels en afspraken binnen het bedrijf? Is er ruimte voor andere waarden t.a.v. gezag, sancties en beloningen, ziekte, enz...?

2. De organisatiestructuur.

Hier moet vooral de wervings- en selectieprocedure doorlicht worden.

- De Begeleidingscel Werkgelegenheid Migranten heeft daartoe een uitgebreide *controlelijst* opgesteld, waarmee (indirect) discriminerende mechanismen worden opgespoord en suggesties voor remediëring worden gegeven. Ook de vakbonden beschikken over een controlelijst, die door hun gemandateerden in de onderneming kan gebruikt worden.
- Om reeds van bij de start concrete stappen te zetten is het wenselijk om snel werk te maken van de opname van een *non-discriminatieclausule* in het arbeidsreglement. Dit kan gerust een standaardtekst zijn; de bedoeling is immers niet meer (maar ook niet minder!) dan een eerste, voorlopige 'bodem' te leggen onder de verdere actieplanning. Een tweede stap kan zijn de aanduiding van een vertrouwenspersoon voor het behandelen van klachten m.b.t. discriminatie.

3. De organisatiecultuur.

Naast een algemene doorlichting (hoe open staat het personeel t.a.v. diversiteit?; krijgen leidinggevendende mogelijkheid om hun know-how op het gebied van interculturele communicatie te verhogen?; schakelt men daartoe een integratiecentrum of migrantenorganisatie in?; enz...) ver-

dient vooral de *onthaalregeling* voor nieuw personeel bijzondere aandacht. Het onthaalproces, dat minstens enkele weken beslaat, kan - mits goed aangepakt - veel probleempjes en wrijvingen voorkomen. Vooral de rol van de direct leidinggevende is hierin cruciaal. Ook hierrond heeft BWM een checklist ontworpen.

FASE 3 : Implementatie

De doorlichting uit de planningsfase heeft uiteindelijk een concreet actieplan opgeleverd. Een aantal vuistregels die in grote mate bepalend zijn voor de efficiëntie en effectiviteit bij de uitvoering van actieplan zijn:

- Kies voor concrete, uitdagende objectieven, die haalbaar zijn. Dit impliceert:
 - . Bepaal duidelijke streefcijfers en -data.
 - . Leg prioriteiten vast: pak geen tien dingen tegelijk aan.
 - . Leg evaluatiemomenten vast.
 - . Bepaal nauwkeurig de verantwoordelijkheden: wie doet wat en wanneer?
 - . Betrek alle noodzakelijke sleutelfiguren.
- De uitvoering van het actieplan moet (mede) bewaakt en ondersteund worden door de reguliere overlegstructuren binnen de instelling. Ondersteuning van buitenaf (b.v. door een integratiecentrum) betekent een extra stimulans en werkt motivatieverhogend.

Begeleidende maatregelen

Wie nu werk wil maken van een multi-etnisch (personeels-)beleid wordt ook geconfronteerd met het probleem van het aantrekken van geschikte kandidaten uit de migratie. De tweede generatie, die zich momenteel op de arbeidsmarkt aanbiedt, heeft niet bepaald riant onderwijskansen gehad. Voeg daarbij dat door indirecte discriminatie hun werker-
varing gering en/of versnipperd is (een aantal - dikwijls kortlopende - interimjobs). Een positieve actiebeleid ten gunste van jonge migranten zal dan ook moeten voorzien in begeleidende maatregelen op het vlak van vorming en opleiding. De VDAB lijkt met zijn uitgebouwde beroepsopleiding de ideale partner; de inspanningen naar verhoogde instroom van migranten in de toekomstgerichte VDAB-opleidingen mogen dus geenszins verminderd worden. Daarnaast worden een aantal bestaande mogelijkheden nog steeds onderschat: cursussen Nederlands op de werkvloer kunnen migranten snel bijspijkeren op het vlak van technisch Nederlands; leerwerkplaatsen en initiatieven van sectorale Sociale Fondsen bereiken nog veel te weinig migranten; van alternerende trajecten, waarbij deels gewerkt wordt, deels school gelopen om een kwalificatie en/of diploma te behalen, wordt nog nauwelijks gebruik gemaakt. De kansen zijn er wel, maar het vereist enige creativiteit, soepelheid en de duidelijke wil om de groepsachterstelling waarvan migranten het slachtoffer zijn, ongedaan te maken.

Michiel Van de Voorde

'Het is de kleur van het hoofdje die telt !'

Discriminatie en racisme in het Vlaamse onderwijs

Een Marokkaanse moeder probeert haar kind in het eerste kleuterklasje in te schrijven. Ze stapt naar een school in haar buurt. De directeur informeert naar haar nationaliteit, waarop ze haar Belgische identiteitskaart boven haalt. Ze krijgt evenwel te horen dat er geen plaats meer is voor haar kleuter. 'Het is de kleur van het hoofdje die telt,' laat de directeur zich ontvallen. (Getuigenis van een Marokkaanse moeder op een voorlichtingsdag over onderwijs en migranten - Antwerpen, school van de Vlaamse gemeenschap, anno 1993)

van Jongeren tegen Racisme, legde zich specifiek toe op het onderwijs. Volgens een vaststaande procedure proberen zij zoveel mogelijk scholen uit te roepen tot School zonder Racisme.

Al deze organisaties hebben met hun mobilisatie van leerkrachten en/of leerlingen een niet te onderschatten invloed op de bestrijding van discriminatie en het racisme in het onderwijs.

Gelijksoortige initiatieven werden vanaf de jaren '90 door het Departement Onderwijs ondersteund of gerealiseerd. Zo wordt sedert 1994 jaarlijks in de eerste week van mei een dag rond vrede, verdraagzaamheid en vooruitgang georganiseerd.

In het schooljaar 1991-1992 ging ook het onderwijsvoorrrangsbeleid van start. Met dit beleid wil men de achterstand en achterstelling van migrantenleerlingen aanpakken. Een van de peilers van dit beleid is het Intercultureel onderwijs (ICO), waarin er ook aandacht is voor fenomenen als discriminatie en racisme. Alhoewel het Intercultureel onderwijs aanbevolen wordt voor allescholen, stipt de VL.O.R. aan dat het meestal slechts ingevoerd wordt in de O.V.B.-scholen voor wie het verplicht is, en dan nog vaak 'veel te oppervlakkig' en met 'te weinig aandacht (...) aan de onderliggende doelstellingen en inhouden' en dat 'de andere scholen zich slechts sporadisch aan ICO wagen'.

Een werkbare definitie

Wat verstaan we overigens onder discriminatie en racisme in het onderwijs? Zelf werk ik graag met de definitie van de Anne Frank Stichting (NL): 'Het begrip discriminatie verwijst naar handelingen en praktijken die tot effect hebben dat mensen worden achtergesteld op grond van kenmerken die in de gegeven situatie geen rol mogen spelen. Bij discriminatie gaat het om het doen (het veroorzaken en in stand houden van achterstelling) en om nalaten (ontbreken van maatregelen om achterstelling tegen te houden of op te heffen. Racisme verwijst naar ideeën en praktijken die bedoeld of onbedoeld tot effect hebben dat mensen op grond van etnisch herkomst beknot worden in hun recht op gelijkwaardigheid. Racisme omvat denken en doen, vooroordeelen/of discriminatie op grond van vermeende of feitelijke etnische kenmerken'.

Deze ruime definitie laat toe heel wat vormen van discriminatie en racisme in het onderwijs te onderscheiden.

Migrantenleerlingen in het Vlaamse onderwijs

In onderwijsbeleidsmiddens is er een algemene consensus dat migrantenleerlingen een grote achterstand hebben.

'Vreemde' leerlingen lopen in het Vlaamse onderwijs een grote 'vertraging' op. Dit is het geval in het lager onderwijs voor 58,4% van de 'vreemde leerlingen', tegenover slechts 88,2% van de 'Vlaamse leerlingen'. Vreemde leerlingen zijn ondervetegenwoordigd in het Algemeen Secundair Onderwijs, Technisch Secundair Onderwijs en het

Wetenschappelijk onderzoek

In Vlaanderen bestaat er over discriminatie en racisme in het onderwijs, en de aanpak ervan, weinig wetenschappelijk onderzoek. Het onderzoek spitst zich in de eerste plaats toe op de situatie van de migrantenleerlingen in het onderwijs. De school en het onderwijssysteem als generatoren van discriminatie en racisme krijgen veel minder aandacht.

Een studie die dit onderwerp enigszins benadert, is het eindrapport 'Beelden van migrantenkinderen bij leraren'. Deze studie, die in 1991 werd afgerond, beschrijft via participerende observatie de beelden die Franstalige leerkrachten hebben over Brusselse Franstalige migrantenleerlingen. Uit dit onderzoek blijkt dat de respondenten 'hun Marokkaanse studenten vaak zeer negatief percipiëren' (p.14). Als verklaring geeft een van de auteurs ondermeer aan: 'Bepaalde leerkrachten stellen dat Marokkaanse ouders aan de oorzaak liggen van een mentaliteit van nietsdoen of lui zijn. In de meeste Marokkaanse families bestaat immers een sfeer die helemaal niet overeenkomt met de Westerse werkhethiek. Deze onderwijskrachten vinden het bijvoorbeeld tekenend dat zoveel Marokkaanse vaders werkloos zijn en daardoor het voorbeeld geven dat werken niet noodzakelijk is.' (p.21) Uit het onderzoek blijkt ook de aanwezigheid van het racisme in het onderwijs: 'Sommige leerkrachten pleiten hun scholen vrij van racisme, andere zijn verontwaardigd over het openlijk racisme dat op hun school leeft en beschouwen sommige van hun collega's als zeer racistisch' (p.29) en 'Het is angstwekkend. Ik spreek hier over een school waar ik werk, een kleine school. Twee van de drie kleuterleidsters hier zijn verschrikkelijk. Als je hen tegen die kleine ukkepukken van drie jaar hoort zeggen: 'Fouts le camp! Tu n'es qu'un...' 'Dat vind ik erg. We hebben dit al met de directie besproken, maar we weten niet wat we eraan kunnen doen' (p.30)

Hoger onderwijs. Ze zijn daarentegen oververtegenwoordigd in het Beroeps Secundair Onderwijs, het Deeltijds Beroepssecundair Onderwijs en het Buitengewoon lager en secundair onderwijs. Ze verlaten vroegtijdig het onderwijs. Slechts één op de drie migrantenleerlingen behaalt een diploma van Secundair Onderwijs.

Die achterstand heeft volgens Nederlands onderzoek met verschillende clusters van factoren te maken⁴. In dit onderzoek maakt men een onderscheid tussen factoren die samenhangen met migratieachtergronden, sociaal-economisch milieu en school- en onderwijsbeleid.

In heel veel scholen wordt vaak enkel aandacht besteed aan de eerste twee clusters van factoren. Op die manier worden de oorzaken van achterstand eenzijdig bij de migrantenouders en hun kinderen gelegd en blijft de school en het onderwijs buiten schot. In de discussie over migrantenleerlingen in het onderwijs staat het 'cultuurverschil' nog te veel centraal. Er wordt te weinig aandacht geschonken aan processen en structuren waarin sociale ongelijkheid gereproduceerd wordt. Het onderwijs en de school zijn door vorm, inhoud van het leerstofaanbod en organisatie verantwoordelijk voor het ontstaan en voortbestaan van achterstand in het onderwijs.

Etnische discriminatie bij de toegang tot de scholen

België en de internationale gemeenschap formuleerden reeds verschillende verklaringen over het 'recht op onderwijs' en 'non-discriminatie' en ondertekenden juridisch bindende verdragen. Ook de inrichtende machten van de verschillende onderwijsnetten publiceerden verschillende verklaringen. Dergelijke verklaringen dwingen wel respect af en hebben een zeker moreel gezag, maar zij zijn blijkbaar niet voldoende om discriminatie en racisme ook effectief uit het onderwijs te bannen. Zelfs de Belgische grondwet, die de 'keuzevrijheid van de ouders' bevat, blijkt onvoldoende om dit recht te garanderen.

Scholen (ook in buurten met zeer veel migranten) weigeren de toegang aan migrantenleerlingen en sturen ze vaak door naar andere scholen. De migrantenleerlingen die in de scholen toegelaten worden, worden vaak ten onrechte (op basis van vooroordelen) verwezen naar het beroepsonderwijs of komen er door eerder vermelde achterstellingsmechanismen in terech.

Indien de ouders niet uitdrukkelijk met het pedagogisch project van de school akkoord gaan, kunnen hun kinderen geweigerd worden. Heel wat migrantenouders die hun kinderen willen inschrijven in het vrij (katholiek) onderwijs, geven te kennen dat ze het christelijk pedagogisch project zullen respecteren. Toch worden ze geweigerd.

In de twee andere onderwijsnetten (het onderwijs georganiseerd door de Vlaamse Gemeenschap en dat door Steden, Gemeenten en Provincies) moeten de scholen in principe open staan voor alle leerlingen, ongeacht hun filosofische of godsdienstige overtuiging. Toch zijn er ook in deze twee onderwijsnetten scholen die selectiecriteria hanteren voor kinderen uit de migratie.

Meestal komen scholen er niet openlijk voor uit dat ze hun school 'wit' willen houden. De selectiecriteria blijven verdoken. Het bestaan ervan kan moeilijk worden bewezen.

Etnische discriminatie 'in' de scholen

Sommige scholen laten leerlingen uit de migratie toe om aan het nodige aantal leerlingen te geraken. Ze laten deze leerlingen aan hun lot over, doen er geen inspanningen voor. Ze bieden bijv. geen O.E.T.C. aan, organiseren geen Islam-onderricht en verbieden religieuze symbolen. Ze discrimineren door geen rekening te houden met de specifieke behoeften van deze leerlingen en hun ouders (zie hoger).

Het VCIM-standpunt

Om bij een zo breed mogelijk publiek belangstelling te wekken voor deze thematiek, werd begin 1993 door het VCIM een Non-discriminatiemanifest opgesteld en ruim verspreid. Daarin wordt een ondubbelzinnig standpunt ingenomen over de etnische segregatie, de toenemende concentratie van migrantenleerlingen in het onderwijs en de discriminatie en het racisme in het onderwijs.

De non-discriminatieverklaring van de VL.O.R.

In 1993 wordt door de onderwijsnetten en de Vlaamse Minister van Onderwijs een verklaring over een non-discriminatiebeleid in het onderwijs ondertekend. De ondertekenaars van deze Verklaring menen dat het dringend noodzakelijk is een non-discriminatiebeleid in het onderwijs vorm te geven waarin de twee volgende objectieven worden nagestreefd: ' enerzijds het bevorderen van een meer evenredige aanwezigheid van doelgroep leerlingen in de scholen en vestigingsplaatsen in gemeenten waar veel migrantenleerlingen zijn'. ' Anderzijds (het nastreven) van een bewustere opstelling van scholen ... inzake het voorkomen en tegengaan van discriminatie'.

In een groot aantal Vlaamse gemeenten met veel migrantenleerlingen werden, in uitvoering van de 'Gemeenschappelijke Verklaring inzake een non-discriminatiebeleid in het onderwijs', voor het basisonderwijs zgn. netoverschrijdende non-discriminatieovereenkomsten uitgewerkt. In Mechelen werd een eerste overeenkomst voor het secundair onderwijs afgesloten. In een aantal andere Vlaamse gemeenten zijn gelijksoortige overeenkomsten in de maak.

Kritiek op de manier van doorverwijzen

Begin september 1994 bracht het Vlaams Centrum Integratie Migrant (VCIM) de Minister van Onderwijs, het Centrum voor Gelijkheid van Kansen en Racismebestrijding (C.G.K.R.) en de VL.O.R. op de hoogte dat het van

verschillende Lokale - en Regionale Integratiecentra, PMS-centra en schooldirecties signalen had gekregen dat de interpretatie en de uitvoering van de Non-discriminatieovereenkomsten niet altijd correct gebeurde en in bepaalde gevallen zelfs in strijd was met de Non-discriminatieverklaring. De vage omschrijving van het begrip 'doorverwijzing' of 'oriëntatie' bij het bereiken van een bovengrens liet al te veel interpretaties toe. Begin vorig schooljaar beschouwden sommige directies de bovengrens uit de overeenkomst als een stop en verwezen door. Op basis van deze (verkeerde) interpretatie werden migrantenleerlingen geweigerd en in sommige gevallen niet eens naar een andere school georiënteerd.

Deze kritiek op de uitvoering van de Non-discriminatieverklaring heeft er ongetwijfeld toe bijgedragen dat de Minister van Onderwijs en de VL.O.R. tijdens het schooljaar 1994-1995 duidelijke standpunten hebben ingenomen over het inschrijven van leerlingen uit de migratie. Bovengrenzen mogen volgens de Minister van Onderwijs en de Vlaamse Onderwijsraad (VL.O.R.) hoogstens afspraken zijn tussen inrichtende machten. Een bovengrens is enkel bruikbaar als richtcijfer om duidelijk te maken vanaf welk percentage doelgroep leerlingen men kan overgaan tot een gesprek met de leerling en/of zijn ouders over de oriëntatie naar een andere school. De eerder opgestelde modelovereenkomst werd meer uitgewerkt en kreeg een uitvoerige leidraad mee voor het gemeentelijke overleg. Zo vermeldt de nieuwe modelovereenkomst o.m. dat de directeur van de school waar de migrantenouders hun kind leerling oorspronkelijk wilden inschrijven, bij oriëntatie ervoor moet zorgen dat de betrokken leerling ingeschreven geraakt.

De overeenkomsten die eind vorig schooljaar tot stand kwamen, volgen vrij nauwgezet de nieuwe modelovereenkomst en hebben ongetwijfeld aan duidelijkheid gewonnen.

In het begin van dit schooljaar werden er echter opnieuw migrantenkinderen niet ingeschreven. De bepalingen van de overeenkomst over oriëntatie werden in veel gevallen niet toegepast. Migrantenouders moesten meerdere scholen aflopen vooraleer ze hun kinderen ingeschreven kregen. Vaak gebeurde dit dan in een andere school dan de eerste keuze. Ouders hebben hiertegen weinig verweer. Ze hebben geen controle mogelijkheden op de etnische samenstelling van de school en op een eventueel discriminerende toepassing van wachtlijsten.

De non-discriminatiecodes

Het tweede luik van de Non-discriminatieverklaring handelt over de aanpak van discriminatie op school. Hiervoor hebben de onderwijsnetten elk een model van non-discriminatiecode uitgewerkt dat rekening houdt met 'de krachtlijnen van de verklaring en het eigen pedagogisch project'. De scholen zelf werden 'uitgenodigd' om aan deze modelcode een eigen inhoud te geven.

Tijdens het schooljaar 1994-1995 waren de onderwijsnetten van plan aan de implementatie van hun non-discriminatiecode in de scholen te werken, hun ondersteuningsaanbod (d.i. pedagogische begeleiding, opleiding en vorming van leerkrachten) in intercultureel perspectief plaatsen en vertrouwensleerkrachten aan te duiden voor de behandeling van de klachten over de toepassing van de code. Tot op heden vond de code slechts in een beperkt aantal scholen ingang. Daarom is het noodzakelijk dat het onderwijsbeleid en de onderwijsnetten duidelijk maken met welke timing en met welke middelen (pedagogisch-didactische, materiële en financiële) ze van plan zijn het intercultureel onderwijs in hun scholen te introduceren en de non-discriminatiecodes in te voeren.

Klachtenbehandeling

Migrantenkinderen kennen vaak niet de juiste weg om discriminerende situaties in het onderwijs aan te klagen. Vaak durven ze dat ook niet. De procedures zijn

meestal ingewikkeld, langdurig en duur. Bovendien leveren ze in de meeste gevallen weinig resultaat op. Bepaalde vormen van discriminatie en racisme zijn daarenboven subtiel en daarom moeilijk te bewijzen. Er bestaat in ons land nauwelijks rechtspraak over deze materie.

Migrantenouders hebben het recht op informatie over de mogelijkheden om een klacht neer te leggen.

De Raad van Bestuur van het VCIM keurde begin juli een document over de klachtenbehandeling goed⁶. In dit document worden de taken van de LIC's, RIC's, Meldpunten discriminatie in het onderwijs en het VCIM zeer uitvoerig en precies omschreven. Tevens werd een lijst van Meldpunten goedgekeurd die een samenwerkingsakkoord met het VCIM ondertekend. Het licht werd dus definitief op groen gezet om op een deskundige en betrokken manier de klachten over discriminatie en racisme van migranten en hun kinderen in het onderwijs aan te pakken.

In samenwerking met het CGKR wordt er tegen einde 1996 een eerste rapport opgesteld over de aard en de omvang van de discriminatie en het racisme in het onderwijs. Dit zal gebeuren op basis van de verwerking van de registratieformulieren van de meldpunten. Het CGKR en het VCIM zullen de resultaten van deze registratie overmaken aan de bevoegde overheden en instellingen. Hierbij wordt gedacht aan de VL.O.R., het Departement Onderwijs, de representatieve verenigingen van de inrichtende machten van het onderwijs en de onderwijsvakbonden.

Besluit

Er is duidelijk behoefte aan coördinatie van de verschillende activiteiten rond de bestrijding van discriminatie en racisme in het onderwijs.

Wetenschappelijk onderzoek over de aanwezigheid van discriminatie en racisme in het onderwijs en strategieën om deze fenomenen te bestrijden zijn meer dan nodig. Migrantenvoorwerpen zijn het voorwerp geweest van alle mogelijke onderzoeken. Het wordt de hoogste tijd dat dit ook gebeurt voor fenomenen

zoals discriminatie en racisme in het onderwijs. Dit veronderstelt uiteraard dat men erkent dat deze fenomenen ook in het onderwijs aanwezig zijn. Schoolteams dienen zoveel mogelijk betrokken te worden bij de ontwikkeling en uitvoering van ICO-activiteiten in het kader van het OVB. Anders bestaat de kans dat ICO formeel geïmplementeerd wordt en zich beperkt tot een verplicht nummertje dat men opvoert omwille van de aanvullende lestijden die ermede gemoeid zijn.

De Verklaring is ongetwijfeld een stap vooruit voor het non-discriminatiebeleid van de Vlaamse Gemeenschap. Het debat over discriminatie en racisme in het onderwijs is onomkeerbaar geworden. Het wordt mogelijk strategieën te ontwikkelen om discriminatie en racisme uit het onderwijs te bannen.

Het vaak eenzijdig beklemtonen van een spreidingsbeleid i.p.v. een toelatingsbeleid, het vermelden van (één of andere vorm van) bovengrenzen in de overeenkomsten en de mogelijkheid van oriëntatie zonder duidelijk te stipuleren dat doorverwijzing zonder het akkoord van de ouders o.a. grondwettelijk niet kan, heeft aanleiding gegeven tot het niet inschrijven van migrantenleerlingen.

De rechtstreeks betrokkenen (leerlingen, schoolteams (directies en leerkrachten), P.M.S.-centra, vakbonden, ouderverenigingen, belangenbehartigers en pleitbezorgers van de migrantengemeenschappen) werden onvoldoende geconsulteerd bij het tot stand komen van de Verklaring en de Non-discriminatieovereenkomsten. Van voorlichting of sensibilisering was tot op heden nauwelijks sprake. Wil men de non-discriminatie echt realiseren in het onderwijs, dan zal ook hier in de toekomst hard aan moeten gewerkt worden.

Tenslotte dringt het debat in het onderwijs over de aanwezigheid van andere etnisch-culturele groepen in het onderwijs en wat men voor/met deze leerlingen en hun ouders wil en niet wil zich meer en meer op.

Marc Laquière

¹ VL.O.R., *Onderwijsvoorrrangsbeleid voor migranten*, Cahier 8, Brussel, 1995, blz. 44.

² E. Roossens, M.-F. Cammaerts, P. Hermans, C. Timmerman: *Beelden van migrantenkinderen bij leraren*. Leuven, CIMO/KUL 1993. Zie ook:

L. Abbicht, J. Billiet en P. Hermans: *Racisme. Drie bijdragen rond de oorsprong, typologie, achtergronden en beleving van racisme*. Brussel, 1991.

³ Anne Frank Stichting, *Kleur bekennen*, Amsterdam, 1989, p. 86.

⁴ Roelandt, T., Martens, E. en Veenman, J., *Achterstand van allochtonen in het onderwijs: sociaal milieu en migratieachtergronden*, in *Mens en maatschappij*, 65, nr. 2, mei 1990.

⁵ Vlaamse Onderwijsraad, Brussel, 15 juli 1993. *Gemeenschappelijke verklaring inzake een non-discriminatieverklaring in het onderwijs*.

⁶ VCIM-klachtenbehandeling discriminatie in het onderwijs. *Meldpunten discriminatie in het onderwijs*, VCIM, Brussel, 1995.

De racismewet : hoe bruikbaar in de strijd ?

De racismewet kent een lange voorgeschiedenis. In 1960 stond al een eerste voorstel voor een racismewet op de politieke agenda. Sindsdien werd een tiental voorstellen ingediend, maar nooit werd er aan één gevolg gegeven.

De huidige racismewet werd uiteindelijk op 30 juli 1981 gestemd. In de maanden daarvoor had een aantal racistische aanslagen in binnen- en buitenland de publieke opinie wakker geschud. De politieke debatten die de goedkeuring van de wet voorafgingen, waren lang en hevig. De meerderheid was wel gevonden voor een racismewet, maar over de verwoording ervan werd zwaar onderhandeld. Het is dan ook niet verwonderlijk dat de racismewet al onmiddellijk een weinig slagvaardig instrument bleek om racisme te bestrijden.

Zo bleek bij het tienjarig bestaan van de wet dat slechts in 1.340 gevallen een beslissing genomen werd, waarvan 95,5 % seponeringen. Slechts in 0,8 % van de zaken kwam het tot een veroordeling. Een wetswijziging drong zich op.

De eerste wetswijziging dateert van 15 februari 1993. Toen werd aan de racismewet toegevoegd dat het Centrum voor Gelijkheid van Kansen en Racismebestrijding vanaf zijn oprichting in rechte kan optreden in rechtsgeschillen die de racismewet betreffen. Een tweede, meer inhoudelijke wijziging van de racismewet dateert van 31 maart 1994. Het verhaal van deze wijziging begint in 1990, met het indienen van een wetsvoorstel door senator Erdman. Na de verkiezingschok van 24 november 1991 (zwarte zondag) kreeg dit voorstel stilaan meer steun, en zo werd het op relatief korte tijd wet. Of met deze wijziging de racismewet strijdbaar wordt, is de vraag die we in dit artikel verder onderzoeken¹.

Hoe racisme juridisch aanvechten ?

Opvolging van een klacht tot bij de rechtbank

Wanneer een racistisch feit gepleegd wordt, en het slachtoffer wil dit bestraft zien, moet hij of zij een klacht formuleren.

Eerst moet er een procesverbaal opgesteld worden door de politie. De stap naar het politiebureau is voor het slachtoffer niet altijd even gemakkelijk. De politie neemt zo'n klacht vaak

niet ernstig en weigert soms zelfs een PV op te maken. Het kan ook zijn dat het de politie zelf is waartegen men klacht wil neerleggen.

Indien de klacht toch 'geverbaliseerd' raakt, wordt deze doorgestuurd naar het parket. Het parket beslist verder wat er met de klacht gebeurt: of ze voor de rechter komt of zonder gevolg geëclasseerd wordt. In 95 % van de gevallen beslist het parket de zaak te seponeren.

Waarom wordt zo een hoog percentage klachten op grond van de racismewet niet in aanmerking genomen voor vervolging?

Er zijn verschillende redenen: het parket krijgt een enorme hoeveelheid klachten binnen, gaande van fietsendiefstallen, verkrachtingen, overvallen tot moorden. Door de achterstand bij het gerecht komen niet al deze zaken voor de rechter. Het parket is de sluis. De ernstigste misdrijven zullen het eerst vervolgd worden. Daarom worden bijvoorbeeld fietsendieven zelden vervolgd, maar autodieven wel. Ook zaken op grond van de racismewet worden door het parket vaak naar de prullenmand verwezen. Om die reden is de strafmaat in de vernieuwde wet verhoogd. Met een bijna dubbel zo zware strafmaat wil de wetgever aantonen dat hij dit soort misdrijven wel ernstig neemt. Het is een aansporing voor het parket om meer zaken werkelijk te vervolgen. Of dit ook zal gebeuren, is nog moeilijk in te schatten. Het parket behoort tot de uitvoerende macht en valt hiërarchisch onder de Minister van Justitie. Ook hij zal aan het parket instructies moeten geven om het vervolgingsbeleid aan te passen.

Er zijn nog andere redenen waarom het parket een zaak niet voor de rechtbank brengt. Als het blijkt dat het racistisch feit niet onder de letter van de wet valt, zal men overgaan tot seponering. Niet alle racistische feiten zijn immers strafbaar (zie verder). Het parket bekijkt ook de bewijsstukken van de partijen. Als blijkt dat de zaak onvoldoende gestoffeerd is met bewijsmateriaal, zal men vaak tot seponering overgaan

omdat de rechter in zo'n geval toch niet tot een uitspraak kan komen. Omdat de bewijsproblematiek in racismezaken groot is (zie verder), is dit ook een belangrijke verklaring voor de hoge seponeringsgraad.

Kan je dan niets doen tegen een seponering?

Je hebt steeds de mogelijkheid je burgerlijke partij te stellen bij het parket. Op die manier verplicht je het Openbaar Ministerie om minstens een onderzoek uit te voeren. Of de zaak dan voor de rechter komt, wordt beslist door de Raadkamer. Je kan ook een zaak rechtstreeks voor de rechter te brengen. In beide gevallen moet eerst een borgsom betaald worden. Als de zaak niet voorgebracht wordt of als de rechter vrij spreekt, ben je de borgsom kwijt en draai je op voor de gerechtskosten.

Lacunes in de wet

De oude racismewet vertoonde een heleboel leemtes. Een aantal daarvan zijn opgevuld door de nieuwe wet. Zo start de nieuwe wet met een definitie van discriminatie, waarna vijf misdrijven strafbaar gesteld worden.

De wet straft het openbaar aanzetten tot discriminatie, scheiding, haat of geweld tegen een persoon of groep wegens ras, huidskleur, afstamming, afkomst of nationaliteit (niet wegens godsdienst of taal). Aanzetten betekent iemand anders aansporen om te discrimineren, bijv. de buurtbewoners aansporen niet te gaan kopen bij de Marokkaanse kruidenier om de hoek. Indien dit aanzetten gebeurt via geschriften is dit in principe strafbaar, maar het probleem is dat zulk misdrijf gekwalificeerd kan worden als een persmisdrijf, en dat hiervoor alleen de Hoven van Assisen bevoegd zijn. Aangezien de Hoven van Assisen voor zo'n zaken zelden bijeenkomen, leidt dit in de realiteit tot straffeloosheid van racistische geschriften. Dit probleem is niet op te lossen door een vernieuwde racismewet. Hiervoor is een grondwetswijziging noodzakelijk².

De wet straft elkeen die in het openbaar publiciteit geeft aan zijn voornemen tot discriminatie, segregatie, haat of geweld tegen een persoon of groep. Voorbeelden zijn een werkaanbieding in de krant die zegt "niet voor vreemdelingen", de vroeger veel gebruikte bordjes "Entrée interdite aux Nordafricains", een verkiezingsprogramma dat pleit voor het instellen van bepaalde discriminaties voor vreemdelingen. In het laatste geval kan het probleem van het persmisdrijf weer opduiken.

Het werkelijk bedrijven van discriminatie wordt strafbaar gesteld, maar niet in alle gevallen. In de oude wet was alleen discriminatie bij dienstverlening of levering van goederen in plaatsen die voor het publiek toegankelijk zijn, strafbaar. Voorbeelden hiervan zijn drank in een cafetaria weigeren, of toegang tot een disco verbieden. In de nieuwe wet worden hier verhuur en discriminatie op de arbeidsmarkt aan toegevoegd. Voor dit laatste kregen de vakbonden de mogelijkheid klacht neer te leggen. Op dit moment heeft het ABVV zijn verantwoordelijkheid hierin via een protocol doorgegeven aan het Centrum voor Gelijke Kansen en Racismebestrijding. Onderhandelingen met het ACV zouden bezig zijn.

De vereiste dat de feiten moeten gebeuren op een plaats die voor het publiek toegankelijk is, werd weggelaten in de nieuwe wet. Zo kan ook discriminatie binnenskamers aangevallen worden, alhoewel de bewijslast in zo'n geval zeer zwaar zal zijn.

De wet stelt het behoren bij of het medewerking verlenen aan een groep of vereniging die kennelijk en herhaaldelijk discriminatie of segregatie bedrijft of verkondigt, strafbaar. De vereniging zelf kan door de racismewet niet verboden worden. Het individuele lidmaatschap kan echter bestraft worden. Op grond van dit artikel spande de Liga voor de Rechten van de Mens een proces aan tegen twee vooraanstaande leden van het Vlaams Blok. Maar omdat er geschriften als bewijsmateriaal gebruikt werden, werd de zaak echter

in eerste aanleg als persmisdrijf gekwalificeerd.

Tenslotte is de ambtenaar die in de uitoefening van zijn ambt discriminatie bedrijft of die de uitoefening van een recht of van een vrijheid op willekeurige wijze ontzegt, strafbaar met een dubbel zo zware straf als in de andere artikels van de racismewet. Weigering in de gemeenteregisters in te schrijven, weigering een huwelijk af te sluiten of af te kondigen, weigering OCMW-steun te geven aan wie er recht op heeft, weigering van een leerling van een andere etnische afkomst in een (openbare) school zijn mogelijke voorbeelden.

De racismewet is een strafwet en een strafwet moet altijd restrictief geïnterpreteerd worden. Een ruime toepassing van de racismewet is in principe niet mogelijk. Het is dus niet zo dat elk racistisch feit onder de letter van de wet valt. Racistische beledigingen bijvoorbeeld zullen hier alleen onder vallen als ze anderen aanzetten tot discriminatie. Een belediging zonder meer valt niet onder de racismewet.

De racistische werkelijkheid is dus steeds groter dan de juridische.

Bewijslast

En zelfs als je klacht onder de letter van de wet valt, is het moeilijk je gelijk aan te tonen. Bewijs maar eens dat je omwille van je huidskleur een bepaalde job niet gekregen hebt, of dat een eigenaar je daarom zijn huis niet wil verhuren. Vaak is het in zo'n zaken woord tegen woord. Indien er getuigen zijn maar ze spreken elkaar tegen, kom je ook geen stap verder. Door indringende getuigenverhoren geraken getuigen vaak zo geïntimideerd of verward dat er verschillende versies van de feiten worden gegeven. Ook als het maar over een klein detail gaat, kan dit voldoende zijn om geen uitspraak te verkrijgen. Vaak wordt door de discriminerende gesteld dat er niet op grond van racisme iets geweigerd werd, maar bijv. omdat de persoon slecht gekleed was.

Concrete tips om je klacht een betere kans te geven

- probeer zo vlug mogelijk na de feiten bij de politie klacht neer te leggen
- zorg ervoor dat je weet tegen wie je klacht zal neerleggen en onthoud bijzonderheden die de identificatie van die persoon kunnen vergemakkelijken (adres, nummerplaat auto, functie, ...)
- zorg ervoor dat je je verhaal coherent kan vertellen, noteer de krachtlijnen voor jezelf en hou je steeds aan dezelfde gegevens
- als er getuigen aanwezig waren, noteer dan hun naam en adres en vraag of zij ook een verklaring bij de politie willen afleggen
- probeer ervoor te zorgen dat al de getuigen dezelfde gegevens vermelden
- bij verwondingen kan het in je belang zijn een medisch attest hiervan te hebben
- sta er bij de politie op dat ze je klacht verbaliseren, d.w.z. dat ze je verklaring officieel opschrijft
- bij het ondertekenen van het P.V. kan je nagaan of alles vermeld staat zoals jij het verteld hebt, eventueel kan je de verklaring laten aanvullen
- vraag datum en nummer van het P.V., en later ook het notienummer
- indien je heel zeker bent van je zaak (contacteer hiervoor een anti-racistische organisatie) kan je seponering vermijden door burgerlijke partijstelling of rechtstreekse dagvaarding (opgelet: hier zijn kosten aan verbonden)

De moeilijke bewijsvoering is wellicht het grootste probleem bij de toepassing van de racismewet. De rechter zou meer moeten openstaan voor andere vormen van bewijsvoering, zoals de praktijktest. Dit is een test waarin in een concreet geval wordt aangetoond dat men aan een blanke iets toestaat wat men aan een niet-blanke weigert. Op dit ogenblik weigeren sommige rechters deze getuigenissen omdat ze geësceneerd zouden zijn. Een andere mogelijke bewijsvoering bestaat erin om statistieken te gebruiken die cijfermatig aantonen dat er gediscrimineerd wordt (bijv. een sociaal huisvestingskantoor verhuurt aan 0 % migranten terwijl er in de omgeving 10 % migranten wonen). Met zulke statistieken wordt de bewijslast verlegd en moet de beschuldigde aantonen dat hij niet gediscrimineerd heeft.

In het Belgisch strafrecht bepaalt de rechter, wanneer de wet geen bijzonder bewijsmiddel voorschrijft, wat hij als bewijsmiddel aanvaardt. Om te vermijden dat rechters de hoger vermelde bewijsmiddelen niet aanvaarden, zou men ze best als bijzonder bewijsmiddel in de wet inschrijven. In het buitenland (Nederland, Verenigde Staten) bestaan zulke wettelijke bewijsmogelijkheden al lang.

Hoe bruikbaar in de strijd?

De nieuwe racismewet bevat een hele-

boel verbeteringen die de wet vollediger maken. Toch blijven een aantal structurele problemen onopgelost. Zo kan er op het seponeringsbeleid weinig invloed uitgeoefend worden. Ook zijn niet alle racistische feiten door de wet gedekt en blijft het persmisdrijf steeds als spook achter de hoek opduiken. Tenslotte blijft ook het probleem van de bewijslast zonder antwoord.

Een racismewet in het strafwetboek is nochtans noodzakelijk. Onze maatschappij laat hierdoor zien dat discriminatie niet kan. De wet is een onontbeerlijk luik in de racismebestrijding. Maar of zo'n wet in de praktijk mensen tegenhoudt racistische daden te stellen, is de vraag. Zoals de meeste strafwetten is de werking eerder repressief dan preventief te noemen.

De racismewet is zeker bruikbaar, maar met door zijn beperkingen kan de wet de strijd tegen het racisme nooit werkelijk winnen.

Ruth Stokx

¹ Volledigheidshalve moeten we vermelden dat op 23 maart 1995 een wet tot bestraffing van het revisionisme gestemd werd. Hiermee werd een lacune in de racismewet opgevangen.

² Zie hierover Stokx, R., 'Racisme in de pers: ongestraft?', *Bareel*, jrg. 13, nr. 50, blz. 18-19.

De tocht is lang, de gids niet onervaren...

De anti-racismestrategie van het Centrum voor Gelijkheid van Kansen en voor Racismebestrijding

Reeds van bij de oprichting van het Centrum, in 1993, waren de hoofdlijnen gekend van een mogelijke strategie tegen het racisme. Uit zijn wettelijke opdracht ("de gelijkheid van kansen bevorderen en elke vorm van onderscheid, uitsluiting, beperking of voorkeur op grond van ras, huidskleur, afstamming, afkomst of nationaliteit bestrijden") is duidelijk dat een efficiënt anti-racismebeleid een combinatie moet zijn van twee strategieën: een gelijke-kansenbeleid en de bestrijding van vooroordelen, racisme en discriminaties.

Grosso modo hanteert het Centrum de volgende benadering:

1. Een integratiebeleid, met nadruk op de emancipatie van allochtonen.
2. Een anti-racismebeleid sensu stricto.
3. De strijd tegen de ergste vormen van sociale uitsluiting.
4. Sensibilisering en informatie.

Integratiebeleid

Het Centrum blijft het politieke integratieconcept uitgewerkt door het Koninklijk Commissariaat voor het Migrantenbeleid, als het meest evenwichtige aanhouden en toetst in concrete gevallen zijn houding eraan. Hoewel dit viervoudig concept genoegzaam bekend is, willen we de hoofdlijnen toch nog eens, als geheugensteuntje, schetsen.

De integratie gaat uit van de notie "inpassing" aan de hand van de criteria

- assimilatie waar de 'openbare orde' het vraagt,
- consequente bevordering van een zo goed mogelijke inpassing volgens de sociale basisbeginselen die de cultuur van het gastland schragen: scheiding van kerk en staat, emancipatie van de vrouw, intern pluralisme,
- ondubbelzinnig respect voor de culturele diversiteit-als-wederzijdse-verrijking op de andere vlakken,
- en dit moet gepaard gaan met een bevordering van de structurele betrokkenheid van de minderheden bij de activiteiten en doelstellingen van de overheid.

Vanuit zijn beleidsfilosofie legt het Centrum de nadruk op de structurele betrokkenheid en heeft het op diverse vlakken een reeks concrete maatregelen uitgewerkt die de migrantenbevolking meer aan haar trekken moet laten komen, zoals in het openbaar ambt, m.b.t. tewerkstelling, onderwijs, gezondheidszorg en religie. De deelname van migranten aan de politieke besluitvorming trachten we te verwerven via een dubbele weg: enerzijds door een verdere vereenvoudiging van de nationaliteitsverwerving en anderzijds door de uitoefening van het stemrecht en het recht op kiesbaarheid uit te breiden tot alle vreemdelingen, ongeacht hun nationaliteit.

Racismebestrijding

Een bijzonder accent legt het C.G.K.R. op de strijd tegen het racisme in zijn enge betekenis.

De *juridische dienst* behandelt de individuele vragen die het Centrum bereiken via de groene lijn of via de lokale klachtenbanken. Tussen 1 december 1993 en 1 oktober 1994 zijn er 1.256 oproepen rechtstreeks op het Centrum binnengekomen. In twee derden van de gevallen betreft het personen die zich tot het Centrum richten voor informatie of voor juridisch advies.

Hoewel de 477 klachten of getuigenissen over discriminatie de meest diverse domeinen (gemeentelijke overheid, ordediensten, media,...) beslaan, wordt het leeuwedeel gevormd door klachten over discriminaties in de arbeidswereld. Als het om ernstige of exemplarische situaties gaat, kan het Centrum beslissen om zelf juridische stappen te ondernemen.

Tot op heden heeft het zich in negen zulke gevallen burgerlijke partij gesteld.

Tussen 1 oktober 1994 en 1 mei 1995 zijn er nog eens 1.020 oproepen via de 'groene lijn' op het Centrum toegekomen.

Door de klachtenbanken heeft de juridische dienst een uitstekende observatiepost. Het is haar taak om de problemen te analyseren, om de bevoegde overheden te informeren en om mogelijke oplossingen voor te stellen. In die geest heeft het Centrum meegewerkt aan het totstandkomen van de nieuwe wet tot bestraffing van bepaalde door racisme of xenofobie ingegeven daden en de wet van 23 maart 1995, die het negationisme bestraft.

De opdracht van de dienst 'waakzaamheid' bestaat erin om de meer collectieve klachten en situaties van discriminatie te helpen opsporen. Het bijna dagelijks aanwezig zijn in bepaalde wijken en gemeenten, is van primordiaal belang om een goed inzicht te krijgen in de verschillende mechanismen die tot spanningen kunnen leiden en om, in samenwerking met de lokale partners, zowel privé-instanties als openbare diensten, oplossingen te formuleren.

De laatste pijler van de cel 'racismebestrijding' is de *vormingsdienst*, die trainingen "interculturele communicatie en omgaan met racisme" organiseert bij deze beroepscategorieën die in hun contacten met migranten op con-

flictsituaties kunnen botsen, in casu de ordehandhavers. Daarnaast is het Centrum ook actief betrokken bij de voorbereiding van projecten om allochtone Belgen bij de politie en rijkswacht te recrutereren.

Bestrijding van extreme armoede

Tussen het bestrijden van sociale uitsluiting en racismebestrijding kan een duidelijk verband gelegd worden. Het is evident dat een persoon die zich door de maatschappij vergeten voelt, de indruk krijgt dat zijn problemen niet ernstig genomen worden terwijl blijkbaar wel allerlei middelen worden ingezet om de integratie van andere bevolkingsgroepen te bevorderen. Dit onbehagen van de vierde wereld, gekoppeld aan de dagelijkse problemen en opgeklapt door politieke demagogie, veroorzaakt en voedt de klassieke vooroordelen: de migrant die werk 'afpakt', die alle hulp van het OCMW krijgt, enzovoort. Bijgevolg is het duidelijk dat sociale uitsluiting racisme bevordert en dat het bestrijden van sociale uitsluiting ook een vorm van racismebestrijding is. Het is enkel door het aanbieden van gelijke kansen, door het aanreiken van de mogelijkheid om zich een plaats te verschaffen in de maatschappij dat de negatieve en soms agressieve houdingen kunnen vermindert worden.

Om bepaalde rechten te verkrijgen of te behouden, moet je het hoofd bieden aan administratieve hindernissen. Dat is voor heel wat personen een bijna onmogelijke opdracht. Vanuit deze vaststelling besteedt het Centrum heel wat energie aan de vereenvoudiging van administratieve documenten (kinderbijslag, OCMW, ziekenfondsen). Daarnaast besteedt de cel 'gelijkheid van kansen' ook heel wat aandacht aan de sensibilisering van de overheden over alle sociale situaties die racisme uitlokken.

Communicatie, media, sensibilisering

Een laatste, belangrijke werkingsas in de strijd tegen het racisme vormen de sensibiliseringscampagnes. Zo werd rond de wijziging van de Racismewet

van 30 juli 1981 een massale campagne gevoerd naar die instanties die rechtstreeks belast zijn met het toezicht op de naleving van deze wet. Ook de brochure "Belg worden", die de nationaliteitsverwerving promoot, past in dit kader.

Daarnaast wordt ook veel aandacht besteed aan anti-racistische sensibiliseringscampagnes bij jongeren. Zo werden er reeds 150.000 Europese Paspoorten tegen Racisme verspreid, terwijl het Centrum ook de coördinatie op zich neemt van de Europese jeugdcam-

pagne tegen racisme, xenofobie, antisemitisme en onverdraagzaamheid.

Zowel vanuit de praktijkervaring van het Centrum als vanuit de Europese ervaring, ziet onze anti-racismestrategie er samengevat als volgt uit: een duidelijk operationeel en politiek integratieconcept; meer communicatie tussen allochtonen en autochtonen en een grotere responsabilisering van de pers; een algemeen non-discriminatiebeleid in het onderwijs en de tewerkstelling; een anti-racismebeleid sensu stricto; vorming en recrutering van allochtonen bij de ordehandhavers en, last but not least, de strijd tegen de zwaarste vormen van sociale uitsluiting.

Johan Leman
Directeur

Het VCIM en de integratiecentra en de strijd tegen (discriminatie en) racisme

Het besluit van de Vlaamse regering dat de erkenning en subsidiëring van de integratiecentra regelt, legt aan het VCIM en aan de regionale integratiecentra de verplichting op om sensibiliserings- en voorlichtingsactiviteiten over de integratie van migranten en racismebestrijding te organiseren, te begeleiden en te ondersteunen. De lokale centra krijgen de opdracht te sensibiliseren en voorlichting te geven, een schakel te vormen tussen de migranten en de lokale gemeenschap en te bemiddelen bij samenlevingsconflicten.

De wijze waarop de integratiecentra deze opdracht vervullen, hangt samen met hun ontstaansgeschiedenis en juridisch statuut. Centra met een voorgeschiedenis die teruggaat tot in de jaren zeventig behouden dikwijls een oriëntatie naar sociale actie. Jongere centra ontwikkelen zich dikwijls meer als welzijnsinstellingen en leggen dan meer het accent op bemiddeling en individuele hulpverlening. Ook het juridisch statuut speelt een rol, waarbij private centra (vzw's) over een grotere vrijheid beschikken om hun acties zelf te bepalen maar soms minder gemakkelijk toegang krijgen tot officiële instellingen.

Ondanks deze verschillen begint er zich m.b.t. de strijd tegen racisme en discriminatie toch een patroon af te tekenen. Naast sensibilisering zijn de centra vooral actief op het terrein van de juridische hulpverlening en van etnische discriminatie in het onderwijs.

Voor juridisch advies over de toepassing van de wet op de bestrijding van het racisme en voor eventuele klachten kan men altijd terecht bij de diensten voor sociale en juridische hulpverlening van de integratiecentra of bij het VCIM. In drie regio's werden ook samenwerkingsovereenkomsten afgesloten met het Centrum voor Gelijkheid van Kansen en voor Racismebestrijding. In Antwerpen, Gent en Hasselt functioneren aldus drie lokale klachtenbanken van het Centrum. De uitbouw van een netwerk voor meldpunten inzake discriminatie in het onderwijs is op dit ogenblik de belang-

rijkste prioriteit voor de integratiecentra. Deze keuze is verantwoord omdat migranten zelf de strijd tegen discriminatie in het onderwijs zeer belangrijk vinden en omdat de doorstromingen en de gelijkheid van kansen en uitkomsten van kinderen uit de migratie in het gedrang komt. Klachten over discriminatie in het onderwijs worden best opgevangen door instellingen of voorzieningen die direct aanwezig zijn waar de migranten wonen en die een goede werkrelatie hebben met de scholen. Lokale integratiecentra zijn hiervoor bij uitstek geschikt.

VCIM stelt hoge eisen aan de lokale meldpunten: ze moeten gemakkelijk bereikbaar zijn en beschikken over medewerkers (beroepskrachten en/of vrijwilligers) die daarvoor genoeg tijd kunnen vrijmaken. Deze medewerkers moeten sterk gemotiveerd zijn maar ook de nodige deskundigheid bezitten en een deontologische code naleven. De allereerste bedoeling van de meldpunten is immers om bij klachten over discriminatie in het onderwijs via bemiddeling tot een bevredigende oplossing voor alle partijen te komen. Alleen wanneer de bemiddeling niet slaagt, wordt de klacht geformaliseerd en komt ze op een hoger niveau terecht, d.w.z. meestal de bemiddelings- en beoordelingscommissie van de VLOR, maar in uitzonderlijke gevallen de onderwijsinspectie en zelfs een rechtbank. Alle tussenkomsten van de meldpunten moeten ook zorgvuldig geregistreerd worden. De hele procedure vereist een

professionele aanpak en het VCIM voorziet dan ook een aangepaste vorming.

Het VCIM-netwerk telt op dit ogenblik 30 lokale meldpunten. Met het Centrum voor Gelijkheid van Kansen en voor Racismebestrijding werd een samenwerkingsovereenkomst afgesloten en werd een gezamenlijke rapportage over alle geregistreerde klachten voorzien.

Emiel Vervliet
Lode Van Loock

Documentatie

Antiracisme.

J. Blommaert, J. Verschuere. Antwerpen/Baam, Hadewijch, 1994. - 158p. - ISBN 90-524-0275-2.

Aan de hand van enkele voorbeelden wordt er in de inleiding op gewezen dat het begrip 'racisme' niet eenduidig omlind kan worden omdat het vervat zit in een netwerk van sociale verhoudingen en normen. Dit maakt het mogelijk dat verschillende versies van racisme verschillend beoordeeld worden. Het hoofdstuk 'Racisme' biedt een uitvoerige analyse van de wijze waarop racisme werkt. In het deel 'Reacties op racisme' worden achtereenvolgens reacties op racisme vanwege de overheid, de politieke partijen, de vakbonden en de antiracistische bewegingen besproken. In het volgende deel 'Antiracisme' wordt bekeken hoe de antiracistische actie meer slagkracht kan krijgen. Het boek eindigt met een oproep tot het ontwikkelen van een antiracistisch tegendiscours dat zich concentreert op principes van democratie en inspraak.

Gezichten van hedendaags racisme.

E. Deslé, A. Martens (eds.). Brussel, VUBPress, 1992. - 263p. - ISBN 90-5487-001-X.

Bundeling van verschillende bijdragen vanuit verschillende disciplines (geschiedenis, geografie, filosofie, recht, ...) op het gelijknamige colloquium van 13/12/91. Er zijn o.m. bijdragen van C. Kesteloot & P. De Decker (Territoria en migraties als geografische factoren van racisme), M. Cl. Foblets over geoorloofde en ongeoorloofde differentiatie in de rechtsbedeling, Ph. Essed (Cultuurverschil, racisme en het Nederlandse tolerantievertoog), H. De Witte over de politieke en maatschappelijke opvattingen van kiezers van het Vlaams Blok in '89, E. Deslé over de betekenis van arbeidsmigraties en van racisme voor de ontwikkeling van de welvaartsstaat.

Hoe zit het nou met wit: Bevrijding van racisme, naar een strategie.

Lida van den Broek. Amsterdam, Uitgeverij An Dekker, 1987. - 152p. - ISBN 90-5071-022-0.

Uitgaande van de positie van witte mensen wil de auteur een bijdrage leveren aan de

ontwikkeling van een strategie tegen racisme. Hoofdstuk 1 gaat terug in de geschiedenis en laat zien dat de soorten racisme die wij nu kennen, niet altijd bestaan hebben. Hoofdstuk 2 en 3 besteden aandacht aan alle vormen van onderdrukking en laten hun onderlinge verbanden zien. In het 4e hoofdstuk komt de stelling naar voren dat ook witte mensen - als daders - door racisme-socialisatie en racisme-conditionering slachtoffer zijn van het systeem. De principes waarop de antiracisme strategie gebaseerd is, worden uiteengezet in hoofdstuk 5. In het laatste hoofdstuk wordt beschreven - o.m. aan de hand van oefeningen - hoe de theorie in trainingen praktisch wordt uitgewerkt.

In de buurt: De aanpak van racisme en discriminatie in de woonomgeving.

Ronald Frie. Amsterdam, Anne Frank Stichting's Gravenhage, NBLC, 1988. - 90p. - ISBN 90-6252-312-9.

In de buurt: De aanpak van racisme en discriminatie in het sociaal-cultureel werk.

Fred Penninga. Amsterdam, Anne Frank Stichting's Gravenhage, NBLC, 1988. - 90p. - ISBN 90-6252-314-5.

In de buurt: De aanpak van racisme en discriminatie in het verenigingsleven.

Ronald Frie. Amsterdam, Anne Frank Stichting's Gravenhage, NBLC, 1988. - 77p. - ISBN 90-6252-313-7.

In de buurt: De aanpak van racisme en discriminatie in de eerstelijnszorg en -hulpverlening.

Irene Aartsma. Amsterdam, Anne Frank Stichting's Gravenhage, NBLC, 1988. - 72p. - ISBN 90-6252-317-X.

In de buurt: De aanpak van racisme en discriminatie door de lokale overheid.

Hans Buis. Amsterdam, Anne Frank Stichting's Gravenhage, NBLC, 1988. - 60p. - ISBN 90-6252-316-1.

Deze boekjes zijn het resultaat van een opdracht die de Anne Frank Stichting van het Nederlandse ministerie van WVC kreeg: het ontwikkelen van cursussen, strategieën en materialen die kunnen worden ingezet bij de aanpak van discriminatie en racisme in de buurt. Naast theoretische achtergrondinformatie bevatten de boekjes praktische tips en suggesties voor ieder-

een. In elk boekje wordt op een uitnodigende manier beschreven wat er op het betreffende domein zoal ondernomen kan worden bij het aanpakken van racisme en discriminatie in de buurt.

Inzicht in alledaags racisme.

Philomena Essed. Utrecht, Het Spectrum, 1991. (Aula). - 376p. - ISBN 90-274-2703-8.

Deze studie geeft een systematische analyse van racisme in Nederland en de Verenigde Staten. In hoofdstuk 1 wordt aandacht besteed aan het idee 'ervaringen met hedendaags racisme' als thema binnen etnische studies. Hoofdstuk 2 gaat over de methodologie van het onderzoek. In hoofdstukken 3 en 4 wordt de structuur en inhoud van de kennis van zwarte mensen over racisme bestudeerd, iets waarmee sociale wetenschappers zich nauwelijks hebben beziggehouden. Hoofdstukken 5 en 6 vormen het centrale deel van het onderzoek. Daarin wordt de structuur van alledaags racisme in grote lijnen aangegeven en nader uitgewerkt. Tenslotte komt de auteur tot een aantal conclusies die een aantal mythen (bijv. als zou het racisme in Nederland niet structureel zijn) weerleggen.

Je kunt er niet omheen: Hoe Marokkaanse, Molukse en Surinaamse jongeren reageren op discriminatie.

Y. Leeman, S. Saharso. Amsterdam/Lisse, Swets & Zeitlinger, 1989. - 203p. - ISBN 90-265-1059-4.

In opdracht van het Nederlandse ministerie van WVC werd door 2 sociologen nagegaan hoe jongeren die tot een etnische minderheid behoren op discriminatie reageren. Dit gebeurde via 61 uitvoerige interviews. Er werd vooral ingegaan op hun ervaringen in het dagelijks leven op school, op straat, op straat, op het werk, bij het zoeken naar werk, enz. De auteurs komen tot een aantal aanbevelingen die zich toespitsen op de discriminatie op de arbeidsmarkt en in de arbeidssituatie.

Language and Discrimination: A Study of Communication in Multi-ethnic Workplaces.

C.Roberts, E.Davies, T.Jupp. London/New York, Longman, 1992. - 422p. - ISBN 0-582-55265-6.

In deze studie wordt de linguïstische dimensie van rassendiscriminatie onderzocht. Het uitgangspunt bij deze analyse van taal als indirect middel tot rassendiscriminatie is dat taal, cultuur en betekenis onverbrekkelijk verbonden zijn. In de inleiding wordt het onderwerp uitvoerig toegelicht en wordt er een overzicht gegeven van mogelijke vormen van discriminatie bij het taalleren. Vervolgens komen 4 belangrijke domeinen aan de orde: interactietheorieën en hun toepassing; werkvloersituaties vanuit linguïstisch oogpunt, 'cross-culturele' training voor 'witte' professionals; taaltraining voor tweetalige volwassen werkers en werkzoekenden. Het boek eindigt met conclusies en aanbevelingen voor verandering en verder onderzoek.

Met het oog op de toekomst: Bundel ter gelegenheid van het Landelijk Bureau Racismebestrijding (LBR) 1985-1995.

M.Banton, J.C.M.Leijten, [et al.]. Zwolle, W.E.J.Tjeenk Willink, 1995. - 116p. - ISBN 90-271-4229-7.

In een zevental bijdragen van gerenommeerde auteurs komen elementen als recht en racisme (Leijten), discriminatie op grond van geslacht en ras (Heringa), cultuurverschil en maatschappelijke marginaliteit (W.A.Shadid), vooroordelen en etnisch categoriseren (Verkuyten),... aan bod.

Race and Ethnic Conflict: Contending Views on Prejudice, Discrimination and Ethnoviolence.

F.L.Pincus, H.J.Ehrlich (eds.). Boulder/San Francisco/Oxford, Westview Press, 1994. - 408p. - ISBN 0-8133-1662-6.

Dit boek is een 'reader' waarin vanuit verschillende gezichtspunten (bijv. zowel conservatieve als radicale) en disciplines (bijv. geschiedenis, sociologie, psychologie) discussiestof m.b.t. 'etnische conflicten' worden aangereikt. De bijdragen worden gegroepeerd in een 6-tal thema's zoals vooroordelen, discriminatie, immigratie en groepsconflicten, etnisch ondernemerschap, educatie en tenslotte politiek. Een laatste hoofdstuk is gewijd aan de gebeurtenissen in Los Angeles in 1992.

Race and Ethnicity in Research Methods.

J.H.Stanfield II, R.M.Dennis (eds.). Newbury Park/London/New Delhi, Sage Publications, 1993. (Sage Focus Editions, Volume 157). - 314p. - ISBN 0-8039-5007-1.

Het uitgangspunt van dit boek is dat de studie van ras en etniciteit de onderzoeker voor een aantal problemen stelt zowel van praktische, strategische als van ethische aard. Om deze reden wordt door een aantal onderzoekers (onder wie T.van Dijk) aangegeven op welke manier dat onderzoek best kan gebeuren. Elementen als demografie, testen en toetsen, discoursanalyse, etnografie, bronnenonderzoek, enz. komen uiteraard aan bod.

Racism after 'Race Relations'.

Robert Miles. London/New York, Routledge, 1993. - 243p. - ISBN 0-415-10034-8.

De bekende socioloog Robert Miles wil met dit boek een bijdrage leveren in het internationale debat over racisme en migratie. Hij is het oneens met de stelling die de laatste tijd opgang maakt als zouden racisme en kolonialisme in elkaars verlengde liggen. Volgens hem heeft er in Europa altijd racisme bestaan t.o.v. minderheden en andere Europeanen. Daarom onderzoekt hij een aantal concepten als 'ras', 'racisme', 'nationalisme', 'natievorming', 'migratie', enz. en plaatst die in een historische en een Europese context.

Racism and Education: Structures and Strategies.

D.Gill, B.Mayor, M.Blair (eds.). London/New Delhi/Newbury Park, Sage Publications, 1992. - 326p. - ISBN 0-8039-8578-9.

In dit boek wordt zowel een overzicht gegeven van de sociale realiteit die aan de basis van racisme in het onderwijs ligt als aan de middelen om het bestrijden. Hierbij wordt er o.m. gekeken naar de wetgeving terzake, naar lokale antiracistische initiatieven en naar de mogelijkheden die er zijn om het schoolsysteem te hervormen. Men gaat eveneens na wat er op het niveau van de school zelf en binnen de klaspraktijk mogelijk is. De auteurs tonen aan dat het curriculum, de onderwijsmethoden en de praktijk niet alleen middelen zijn om het racisme in stand te houden, maar ook om het te bestrijden.

Racism and the Press.

Teun A.van Dijk. London/New York, Routledge, 1991. (Critical Studies in Racism and Migration). - 276p. - ISBN 0-415-04734-X.

Vanuit de stelling dat de pers het belangrijkste communicatiemiddel voor de reproductie van racisme is, geeft T.van Dijk een theoretische, descriptieve en kritische benadering van het fenomeen. In de discoursanalyse wordt niet enkel aandacht gegeven aan de verschillende tekstniveaus, de topics, de formele elementen, stijl en retoriek, maar ook aan hun samenhang met het productie- en leesproces en de socio-culturele en politieke context. De cases en voorbeelden komen voornamelijk uit de Engelse pers, sporadisch ook uit de Nederlandse.

Rassendiscriminatie bestrijden: Een praktische handleiding.

L.Balai, L.Behoekoe Nam Radja, [et al.]. Utrecht, Landelijk Bureau Racismebestrijding, 1994. - 168p. - ISBN 90-5091-017-3.

De opzet van dit boek is een naslagwerk te zijn waarin de onderwerpen die in de dagelijkse praktijk tot de meeste vragen en klachten aanleiding geven, besproken worden. Na een algemene inleiding over de juridische mogelijkheden voor de bestrijding van discriminatie komen achtereenvolgens de sectoren arbeidsmarkt, woningmarkt, consumentenzaken, horecabedrijven, politie, gemeentelijke diensten, racistische politieke partijen, media en sport aan bod. De handleiding wordt afgesloten met een hoofdstuk over publiciteit en public relations.

Structure and Content of Racist Beliefs: An empirical study of ethnic attitudes, stereotypes and the hierarchy.

Gerard Klempenning. Utrecht, ISOR, 1993. - 173p. - ISBN 90-5187-157-0.

Proefschrift waarin verslag wordt gedaan van een empirisch onderzoek naar de opvattingen die middelbare scholieren hebben over etnische groepen in Nederland. De inhoud en structuur van racistische opvattingen staan hierbij centraal. Daarnaast zijn de etnische hiërarchie en de stereotiepe beelden onderzocht die scholieren hebben van volgende etnische groepen: Spanjaarden, Joden, Surinamers, Zuid-Molukkers en Turken.

Portret

'Racisme is de belangrijkste vorm van onderdrukking in deze samenleving'

Lida Van den Broek

Wie op een degelijke manier rond racisme wil werken, kan niet om Lida van den Broek heen. Zij is de auteur het spraakmakende boek 'Hoe zit het nou met wit', over de relatie witte mensen en racisme. Vanuit 'Kantharos', een bureau voor multicultureel organisatiebeleid waarvan zij de mede-oprichtster is, geeft zij trainingen over omgaan met racisme, interculturele communicatie, enz. Belangrijk zijn haar 'trainingen op maat', onder meer de 'trainingen voor trainers'. Die vormen trouwens de basis voor de vorming rond racisme die ook door het VCIM wordt aangeboden.

Zelf waren we al langer nieuwsgierig naar wat haar drijft, waar zij haar bezieling blijft halen en hoe zij tot die anti-racistische trainingen gekomen is. We zijn het haar in Amsterdam gaan vragen.

Het begin

'Hoe ik ertoe gekomen ben om dergelijke trainingen op te zetten? Dat moet je zien in de tijd van 17 jaar geleden toen ik heel actief was in de vrouwenbeweging en erg bezig met seksisme. Ik leefde toen ook samen met een zwarte vrouw. Naar aanleiding van een workshop waarin een Joodse vrouw vertelde hoe moeilijk het voor haar was om in de Nederlandse samenleving te leven, beseft ik dat dit ook voor zwarte vrouwen en dus ook voor mijn vriendin gold. Tegelijkertijd beseft ik dat ik ontzettend erg met seksisme bezig was, maar dat racisme in mijn leven een veel belangrijker rol speelde. Het is toen dat ik het besluit heb genomen om mij meer met racisme bezig te houden.'

Missiewerk

'De eerste 2 jaar heb ik zelf gezocht van hoe dan? hoe moet ik er mee bezig zijn? Ik noem dat zelf *missiewerk*, omdat ik het deed vanuit de idee: het is goed voor mijn vriendin en voor alle andere zwarte mensen ergens in de wereld. Dat ik ook wel wist dat ik naar mijn eigen rol moest kijken, is dank zij de vrouwenbeweging. Daar wilden wij van alles van mannen die volgens ons aan de andere kant stonden. En toen ik mij met racisme bezighield, realiseerde ik me dat ik eveneens aan de andere kant stond, bij de onderdrukkersgroep. Toch was ik die eerste 2 jaar vooral gevoelsmatig bezig: ik deed het vooral voor de anderen.'

Witte mensen als slachtoffer

'Pas op de duur beseft ik dat het om mij ging, dat racisme ook mij raakt, dat ook witte mensen slachtoffer zijn. Dikwijls zien we dat niet, omdat we zoveel voordelen hebben aan racisme. Maar een van de nadelen voor witte mensen is dat we geen contact kunnen krijgen en durven maken met driekwart van de wereld, want driekwart is niet wit. Dat betekent toch een gigantische verarming!'

In het land der blinden...

'Ik weet dat ik het in de beginjaren heel moeilijk vond dat ik mij moest bezighouden met de positie van wit. Door het racisme merken witte mensen heel weinig van racisme en van zwarte mensen. Witte mensen zitten in zo'n superieure positie, ze denken dat ze alles

weten, maar daardoor geven ze zichzelf de kans niet de dingen werkelijk te weten. In het begin had ik het gevoel van: ik weet niks, wat heb ik te bieden? Er was toen nog niets verschenen over de positie van wit en racisme. In die tijd sprak je over racisme in Zuid-Afrika en in Amerika en in Engeland was er ook wat bekend, maar het ging vooral over zwarte mensen. Ik weet nog dat ik mezelf heb vastgehouden aan iemand die eens tegen mij zei: *'In het land der blinden is één oog koning, en dat ben jij, want jij bent eerder begonnen dan de anderen, daarom moet jij het doen'*.

Therapie

'Ik ben begonnen met een groep mensen te begeleiden en tegelijk uit te zoeken hoe het moest. Door de vrouwenbeweging had ik de ervaring dat je ook bij je eigen moest kijken. Dat is een beetje op een therapie-achtige manier gebeurd en zo heb ik langzaam maar zeker dingen ontdekt. Eigenlijk vond ik het vreselijk om al die troep, al die racistische ideeën van witte mensen te horen, maar ik dacht dat ik het beter kon aanhoren dan dat mijn geliefde het moest doen, want het ging over haar. Dit is de andere reden waarom ik het heb volgehouden.'

Machtssystemen

'De eerste 2 jaar ben ik op zoek gegaan naar de positie van witte mensen. Daarbij heb ik heel wat kunnen gebruiken van wat ik in de vrouwenbeweging heb geleerd, want daar heb ik veel ontdekt over de positie van vrouwen, over de positie van mannen en hoe die er tegen aankeken. Ook het feit dat ikzelf uit de arbeidersklasse kom en later toen ik al volwassen was, door scholing daaruit opgeklommen ben, heeft me geholpen om te snappen hoe het tussen zwart en wit zit. Wat ik als vrouw meemaak en wat ik als arbeidersklasse meemaak, is niet exact hetzelfde als wat zwart meemaakt, maar de machtsposities zijn qua structuur wel hetzelfde.'

Onderdrukkingsmechanismen

'Tussen al die mechanismen binnen onderdrukking zag ik heel wat parallellen. De vormen, hoe het er letterlijk uitziet, zijn verschillend, maar je krijgt wel dezelfde naamplaatjes. Alle onderdrukte groepen worden dom gevonden, ze zijn lui, ze zien er ellendig uit,

ze zijn a-sociaal en er wordt heel gauw gezegd dat ze stinken. Voor de vrouwen geldt dat laatste niet, maar dat dom weer wel. Mij heeft dat parallellen trekken in ieder geval geholpen om vanuit mijn eigen ervaring te snappen hoe het met racisme zit.'

Het maatschappelijk niveau

'Ik heb me met het hele persoonlijke vlak van racisme beziggehouden: wat heb ik ermee te maken en alle witten die naast me staan? en wat is de positie van zwart hierbij? Tegelijk heb ik dit echter ook op het niveau van het veel grotere maatschappelijke vlak getild. Ik kom immers uit de marxistische linkse beweging en ook uit die traditie heb ik een stukje meegenomen. Groot-maatschappelijk kan je zeggen dat onze kapitalistische samenleving, die nu een tweetal eeuwen bestaat, het heel erg nodig heeft gehad om mensen tegen elkaar op te zetten en daarvoor de verschillen tussen mensen heeft gebruikt. Dat is o.a. wat tussen wit en zwart is gebeurd. Vroeger hebben er andere vormen van racisme bestaan, zoals anti-semitisme - ook seksisme is al oud -, maar racisme tussen witte en zwarte mensen, echter, zoals het er nu is, heeft niet altijd bestaan, dat is pas 4 eeuwen oud. Dat is er gekomen toen de blanken uit West-Europa de wereld zijn gaan ontdekken en tot de vaststelling kwamen dat de wereld veel groter was dan ze dachten en de behoefte hadden om zich in de rest van de wereld uit te breiden.'

Multiculturele organisatie

'Voor mij horen anti-racisme en multiculturele organisaties bij mekaar. De aanpak van het racisme met mensen onderling is wel leuk, maar politiek bereik je er niet zoveel mee. Waar het om gaat, is dat de samenleving verandert en in die samenleving zijn organisaties erg belangrijk. Toen ik snapte hoe het zat, heb ik al vrij snel trainingsgroepen opgezet o.a. met een aantal vrouwenorganisaties die ik kende, om allerlei uit te proberen. Ik vond het ook belangrijk dat zij in hun organisaties, bijv. in hun personeelsbestand of zo, dingen veranderden, want al die groepen die ik uitnodigde waren nu eenmaal wit, ook al was Amsterdam toen al een multiculturele stad.'

Ombudsvrouw

'15 Jaar geleden werd ik de eerste ombudsvrouw in Amsterdam. Toen heb ik bij mijn sollicitatie gezegd dat ik het alleen wou doen, indien er ook een zwarte collega bijkwam. Die eis was in die tijd heel nieuw, maar ik vond dat die ombudsvrouw er ook moest zijn voor zwarte en allochtone vrouwen, en dat kon alleen door ook een zwarte collega aan te stellen. Zelf was ik immers een witte vrouw die door racisme heel weinig van zwarte mensen wist. Dat gebeurde dus in één organisatie, maar daarna ben wel je vertrokken. Niet alleen in je privéleven moet je dingen veranderen, dat moet ook in organisaties gebeuren.'

'Beelendings'strategie

'In onze trainingen, ook al waren die de eerste jaren erg op het individu gericht, bouwden we direct in dat ermee op het werk ook wat aangevangen kon worden. De eerste veranderingen waren dat een paar mensen die de trainingen volgden, vonden ze eigenlijk ook een zwarte collega konden aanstellen. Maar op dat moment kregen ze pas problemen. Dat is wat ik vanuit het marxisme de 'Beelendingsstrategie' zou noemen: het is vervelend zowel voor de witte als zwarte collega, maar je moet erdoor om tot resultaat te komen. Het heeft ermee te maken dat de organisatie wit is en zich helemaal niet op zwart heeft ingesteld. Je krijgt dan allerlei conflicten en wrijvingen, omdat zwart niet tot zijn recht komt. In Nederland - en waarschijnlijk ook in België - hebben we jarenlang gezien dat zwarte mensen weer uit de organisaties verdwenen, omdat ze met hun kop tegen de muur liepen. Eerst zei men: zie je wel, die zwarten zijn dom, maar een heleboel zeiden ook: hoe kan dat, het is nu al de zoveelste keer dat een zwarte verdwijnt van wie we dachten dat hij goed was?'

Organisatiebeleid

'Toen ik zag dat er allerlei problemen kwamen in die organisaties zijn we gaan kijken wat die problemen met racisme te maken hadden. Langzaam maar zeker kom je er dan achter dat veel met organisatie-mechanismen te maken heeft, met hoe de organisatie zelf gestructureerd is, hoe de vergaderingen geregeld zijn, met de loopbaanplanning die je al dan niet krijgt, enz..

En telkens weer zie dat het de allochtonen zijn die er uitvallen. Zo krijg je dan ontwikkelingen rond multicultureel personeelsbeleid: wat is er in de organisatie nodig opdat zwart en wit echt zouden kunnen samenwerken. Daar heb ik me al lang mee beziggehouden, maar tegelijkertijd heb ik het gevoel dat het nog in de kinderschoenen staat. Dat is ook logisch, want er is een proces van 4 eeuwen verwijdering geweest. We zullen jaren nodig hebben om weer langzaam bij elkaar te komen.'

Kiem van Kantharos

'Als ombudsvrouw heb ik een congres opgezet waarin we de manier waarop we aan racisme gewerkt hadden, wilden overdragen naar organisaties. Na het congres bleek dat heel veel organisaties geïnteresseerd waren in meer. Toen zijn we met de groep van dat congres Kantharos gestart. Eerst wilden we Kantharos maar voor 5 jaar opzetten om zo onze manier van werken over te dragen aan andere mensen die er mee verder konden. Zo liep het echter niet, want je ontdekt steeds nieuwe dingen plus het is allemaal niet zo gemakkelijk over te dragen. Ook gingen er steeds meer organisaties ons vragen: in het begin waren dat organisaties die vanuit de politieke beweging erg geïnteresseerd waren, maar op de duur kwamen daar maatschappelijk werk, al het welzijnswerk en onderwijs, kortom de hele non-profitsector bij. Toen heb ik ook dat boek geschreven. Dat was het moment dat grotere organisaties zoals de politie en arbeidsbureaus eveneens geïnteresseerd geraakten. Zo zijn we langzaam sinds een 4 à 5 jaar ook bij grote bedrijven terechtgekomen. Zij merken immers dat Nederland niet meer wit is, dat er veel allochtonen op de arbeidsmarkt zijn die een plaats moeten krijgen, maar meer nog dat ze dikwijls heel wat allochtone klanten hebben.'

Cultuurinformatie?

'Eerst komen er in zo'n gevallen veelal vragen naar tolsituaties, dan naar cultuurinformatie. Hoewel we onderhand veel weten over de verschillende culturen doen we dat niet, omdat het eigenlijk niet kan - elke Marokkaan is verschillend! -, maar ook omdat het zo rolbevestigend is. Doordat witte men-

sen met heel veel racistische informatie en vooroordelen zijn opgegroeid, komt het eigenlijk neer op de fundering van racisme zodra je daar cultuurinformatie opgooit. Wij vinden dat je eerst het fundament van het racisme moet weghalen: dat betekent dat je een houding moet creëren waarin mensen openstaan.'

Een gevecht

'Het blijft een voortdurend gevecht dat ik graag doe, maar dat ik ook zo hartstikke moeilijk vind. Je moet eigenlijk een slechte boodschap brengen: dat er iets mis is, en daar durft men eigenlijk niet mee geconfronteerd worden. Toch blijf ik heel geïnspireerd verder werken, omdat racisme nu eenmaal de belangrijkste vorm van onderdrukking is in deze samenleving, maar ook omdat er zoveel te ontdekken valt en het nog steeds een uitdaging blijft.'

Mohamed Chakkar
Eliane Peytier

Historiek

Zij streden voor 't vaderland ...

Ze zijn al enkele maanden achter de rug, de bevrijdingsfeesten. Even hebben we eraan teruggedacht hoe, vijftig jaar geleden, West-Europa bevrijd werd van de Nazi-terreur. Het feestgedruis is intussen verstomd, de bloemen zijn verwelkt, en zowat iedereen werd herdacht : zij die meestreden aan het front, zij die sneuvelden, zij die hun leven riskeerden in het verzet, zij die weggevoerd werden als onwillige arbeiders en zij die de concentratiekampen meemaakten : joden, zigeuners, communisten, weerstanders. Zelfs de homo's, over wie nog niet zo lang geleden zedig gezwezen werd bij de herdenking van de oorlogsslachtoffers, kregen nu hun rechtmatige plaats in het rijtje.

En toch werden er nog vergeten.

Vergeten werd dat in de rangen van de geallieerden talloze soldaten meevochten die afkomstig waren uit de toenmalige koloniën, vooral uit Afrika. Velen werden door Frankrijk gerecruteerd in Noord-Afrika, of in wat voor de oorlog nog A.O.F. (Afrique Occidentale Française) heette. Als 'tirailleurs marocains' of 'tirailleurs sénégalais' vervoegden zij het Franse leger en werden zij naar het front gestuurd van een oorlog waarmee zij in wezen niets te maken hadden. Velen sneuvelden of werden krijgsgevangen gemaakt.

Tussen de oude fotootjes van ons 'familie-archief' vonden wij daarvan nog sporen terug : beelden van één Noordafrikaanse en verschillende zwarte krijgsgevangenen op doortocht van Frankrijk naar Duitsland. Op de keerzijde lezen we 'oorlog 1940. Krijgsgevangenen Frankrijk en koloniën. Juni. Kazerne Dendermonde. Geneeskundige dienst Vlaamsch Kruis'.

De foto's zijn genomen op de binnenkoer van de oude kazerne aan de Franz Courtensstraat in Dendermonde. Regelmatig werden daar in die periode geallieerde soldaten ondergebracht die in Frankrijk krijgsgevangen waren genomen en die op weg waren naar één of ander krijgsgevangenenkamp in Duitsland. Meestal verbleven zij twee à drie dagen in de Dendermondse kazerne om dan verder te trekken. Zij werden er opgevangen door de hoger vermelde 'geneeskundige dienst', die telkens probeerde om extra voedsel bij elkaar te scharrelen om het karige rantsoen van de krijgsgevangenen aan te vullen.

Dat de komst van 'gekleurde' krijgsgevangenen niet onopgemerkt voorbij ging, bewijst alleen al het feit dat er foto's van genomen werden. Van de Noordafrikaan die lachend poseerde tussen de dames van de 'geneeskundige dienst' herinneren de ooggetuigen zich zelfs nog de naam : Jillali Fayim. Maar het waren vooral de zwarte Afrikanen die indruk maakten. Met verbazing werd toegekeken hoe zij hun potje kookten 'zoals thuis', tussen drie stenen die oerbelgische kasseien blijken te zijn. Maar nog leuker werd het toen zij ook nog 'op zijn Afrikaans' gingen dansen. Afrikaanse krijgsgevangenen als exotisch curiosum.

Het was niet altijd zo leuk. Veel van deze soldaten hebben echt hun leven gegeven om West-Europa te bevrijden van de Duitse overheersing en de Naziterreur. De slag rond Gembloux van mei 1940 moge als voorbeeld dienen¹. 2.300 Marokkaanse onderofficieren en soldaten werden ingezet om de opmars van de Duitsers te stuiten. Tevergeefs. Van de

2.300 hebben er amper een vijftigtal ooit hun land terug gezien. De anderen zijn achtergebleven op de begraafplaats van Chastre, in gezelschap, overigens, van talloze Westafrikaanse gesneuvelden.

Na de oorlog keerden de overlevenden terug naar huis. Velen hadden de grootste moeite om zich daar terug aan het dagelijkse leven aan te passen, onder andere omdat zij er opnieuw werden geconfronteerd met de koloniale verhoudingen. In die hiërarchie stonden ze bijlange niet op het voetstuk als helden. Beloning of eerbetoon waren er zelden bij, integendeel.

Eén van de meest schrijnende episodes uit die na-oorlogse periode in Afrika speelde zich af in november 1944 in Dakar. Een groep oudstrijders uit de A.O.F. keerde terug naar Afrika en werd er, in afwachting van hun demobilisatie en repatriëring naar de respectievelijke thuislanden, ondergebracht in een kamp, Thiaroye genaamd. Allemaal hadden ze grote sommen soldij en premies uitbetaald gekregen, echter in

Redenen te over om nog even te mijmeren bij die paar fotootjes : hoe is het afgelopen met de lachende krijgsgevangenen van toen? Hebben ze uiteindelijk toch het leven verloren in een oorlog die de hunne niet was? Hebben ze het geluk gehad om veilig thuis te komen en vertellen ze misschien nog altijd hun wilde oorlogsverhalen aan kleinkinderen en achterkleinkinderen? Of zijn ze geëindigd in het kamp Thiaroye?

In ieder geval vochten ook zij voor onze vrijheid, terwijl ze op die van hen nog lang moesten wachten.

Godelieve Van Geertruyen

Frans geld dat in de A.O.F. niet aanvaard werd. Niet alleen bleken de omstandigheden in het kamp bar slecht te zijn en werden de oudstrijders behandeld als 'boys', de koloniale overheid wilde hun geld ook alleen wisselen tegen een zo lage koers dat zij er zowat de helft van zouden verliezen. Men had echter geen rekening gehouden met het proces van zelfbewustzijn dat de oudstrijders in Europa hadden ondergaan : het kamp kwam in opstand. De repressie was meedogenloos. Het Franse leger viel het kamp aan en zo'n driehonderd oudstrijders bleven dood achter.

In West-Afrika worden de doden van Thiaroye geëerd als de eerste vrijheidsstrijders. De Senegalese schrijver en cineast, Sembene Ousmane legde de geschiedenis vast op film², Léopold Sedar Senghor maakte er een gedicht over en een reggaeband wijdde er een song aan. Maar Frankrijk heeft het bloedbad nooit erkend, en in Europa heeft niemand zich ooit gerealiseerd dat de bevrijding hier voor de Afrikaanse oudstrijders een terugkeer betekende naar de koloniale verdrukking.

¹ zie Attar, Rachida, *De geschiedenis van de Maghrebijnse immigratie in België*. In : Morelli, A. (red.), *Geschiedenis van het eigen volk. De vreemdelingen in België van de prehistorie tot nu*. Leuven, Kritak, 1993, blz. 297-316.

² Camp de Thiaroye, 1988, Sembene Ousmane en Thierno Faty Sow, 150 min.

De film werd helaas nooit verdeeld in België; nog een bewijs van het gebrek aan aandacht voor dit stukje geschiedenis van de Europees-Afrikaanse betrekkingen.

Aangekondigd

Studiedag Hand in Hand

Op 2 maart 1996 organiseert Hand in Hand in samenwerking met het Departement Sociologie en Sociaal Beleid van het UFSIA - Steunpunt Wonen en Woonbeleid een studiedag voor kaderleden en militanten van de bewegingen in het samenwerkingsverband Hand in Hand over het thema

Hoe effectief is massacommunicatie bij de bestrijding van racisme? Bevordert massacommunicatie de verdraagzaamheid?

Deze dag gaat door op zaterdag 2 maart 1996 in het UFSIA, Prinsstraat 13 te 2000 Antwerpen.

Deelname kost 100 BEF.

Inlichtingen en inschrijvingen: Hand in Hand, Gaucheretstraat 164 in 1030 Brussel. Tel. 02/201.03.00.

9e Internationale Vrouwendag

Activiteitenweek 6 tot 14 maart 1996

Dit jaar organiseert het 8-maartkomitee geen centraal massagebeuren, maar sloegen een aantal organisaties in Antwerpen de handen in elkaar met als resultaat een erg gevarieerd en kleurrijk weekprogramma.

Zo is er op 6 maart een info-avond over de vrouw in Cuba (in De Groene Waterman), houdt op 7 maart De Sleutel - es Sarout (Van Leentstraat 55, 2140 Borgerhout) open deur, zijn er op 8 maart diverse activiteiten in het YWCA (Paleisstraat 39, 2018 Antwerpen) en is er diezelfde avond een workshop 'De positie van de jonge Turkse vrouw in het huwelijk' in Elcker-Ik (Breugelstraat 13, 2018 Antwerpen, kan je op 10 maart terecht bij Utopia vzw (Walvisstraat 34, 2018 Antwerpen) voor een tentoonstelling Arabisch-Marokkaanse kleding, en is er, terug in de Groene Waterman, op 13 maart de filmvertoning 'Rosa'.

Meer inlichtingen bij

Coördinatie 8-maartkomitee

Stad Antwerpen, departement voor sociale zaken, volksgezondheid en leefmilieu, dienst emancipatiebeleid Van Immerseelstraat 11/23 in 2018 Antwerpen.

Tel. 03/231.87.30 toestelnr. 3681 of 3684; vragen naar Hedwig Van Roost of Yann Blommaerts.

Door de ogen van een vrouw

Ateliers voor sociale fotografie - Peru Vrouwelijke professionele fotografen uit verschillende Latijns-Amerikaanse landen kregen de opdracht foto's te maken over vrouw en maatschappij in Latijns-Amerika.

Voor de tentoonstelling 'Door de ogen van een vrouw' werden ongeveer 65 foto's samengebracht rond de deelthema's liefde, leed, inspanning en mystérie.

De tentoonstelling loopt van 8 maart 1996 tot 21 april 1996 van woensdag t.e.m. zondag telkens van 12 tot 18 uur in Galerie Luc Aerts, Blindestraat 4 in 2000 Antwerpen.

Na 21 april wordt de tentoonstelling uitgeleend aan geïnteresseerden: culturele centra, bibliotheken, Meer informatie: NCOS, Gerda Bouwens, Vlasfabriekstraat 11 in 1060 Brussel. Tel. 02/539.26.20, fax 02/539.13.43.

De wereld om de hoek

Inleefateliers Oxfam

Oxfam bouwde in een voormalige kazerne in Brussel een inleefatelier: een plaats waar u kunt zien en meemaken hoe het er in andere hoeken van de wereld aan toe gaat.

Sinds oktober 1995 is er zo'n inleefatelier rond Zuid-Afrika klaar, einde 1996 zullen ook Bolivia en Palestina 'bezoekt' kunnen worden.

Het inleefprogramma is toegankelijk voor vrouwenorganisaties en andere groepen (jong-)volwassenen van max. 25 deelnemers. Een programma duurt 2,5 uur en moet minstens 6 weken op voorhand aangevraagd worden. De kosten bedragen 150 BEF per persoon.

Oxfam België - 02/512.99.90.

Dicht bij ons, ver van huis.

Huwelijk en tradities

De Koninklijke Musea voor Kunst en Geschiedenis organiseren in de Brusselsse Hallepoort een tentoonstelling waarin het huwelijk als belangrijk moment in het leven binnen een aantal allochtone gemeenschappen in België wordt voorgesteld. Aan de hand van rituele voorwerpen, kostuums, foto's en verklarende teksten worden de huwelijksgebruiken van acht migrantengemeenschappen in ons land getoond.

'Dicht bij ons, ver van huis' loopt van 29 maart tot 28 juli 1996 in de Hallepoort, Zuidlaan in 1000 Brussel, van dinsdag tot zondag telkens van 10 tot 17 uur.

Toegang kost 120 BEF.; groepen (min. 10), studenten, CJP, en 60plus betalen 80 BEF.; kinderen +6 slechts 50 BEF. Bij de tentoonstelling horen een uitgewerkte zoektocht, een dossier voor leerkrachten en een themanummer van het tijdschrift 'Volkskunde'.